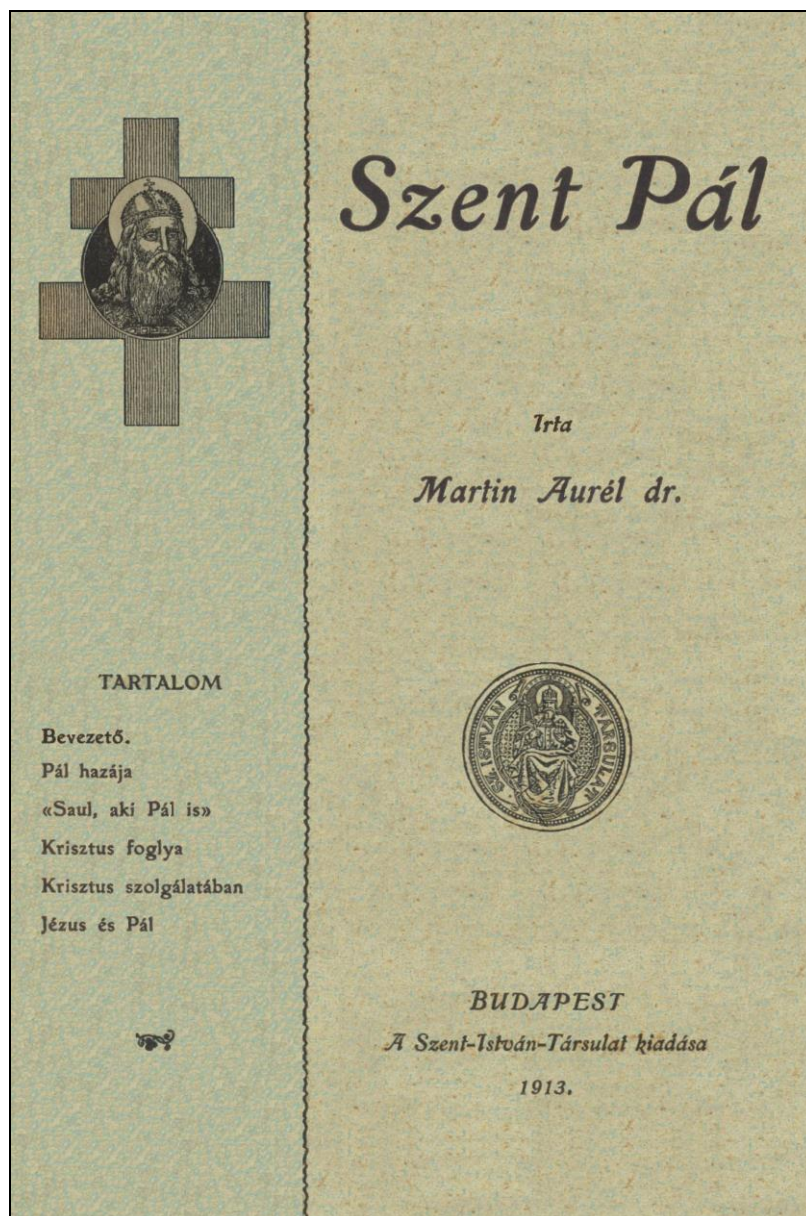

Martin Aurél Szent Pál

Ez a mű a Pázmány Péter Elektronikus Könyvtár (PPEK)
– a magyar nyelvű keresztény irodalom tárháza – állományának része.

Bővebb felvilágosításért és a könyvtárral kapcsolatos legfrissebb hírekért
látogassa meg a <http://www.ppek.hu> internetes címet.

Impresszum

Martin Aurél
Szent Pál

Nihil obstat.
Dr. Desiderius Bitá
censor dioecesanus.

Nr. 5520. Imprimatur.
Strigonii, die 29. Augusti 1913.
Ludovicus Rajner
episc., vic. generalis.

A könyv elektronikus változata

Ez a publikáció az azonos című könyv elektronikus változata. A könyv 1913-ban jelent meg a Szent István Társulat kiadásában. Az elektronikus változat a Szent István Társulat engedélyével készült. A könyvet lekipásztori célokra a Pázmány Péter Elektronikus Könyvtár szabályai szerint lehet használni. Minden más szerzői jog a Szent István Társulaté.

Tartalomjegyzék

Impresszum.....	2
Tartalomjegyzék	3
Bevezető	4
Pál hazája.....	5
„Saul, aki Pál is”	10
Krisztus foglya.....	14
Krisztus szolgálatában.....	17
Jézus és Pál	28

Bevezető

Szent Pál felléptekor a názáreti Jézus tanítása a világ egy félreeső részében, szemita földterületen élt a művelt világ előtt még rejtett életet. Pál halálakor a kereszténységnek súlypontja a szemitaföldről már áthelyeződött a görög-római világba, aminek óriási jelentősége volt külső és belső kifejlődésére.

A hívő szemében Szent Pál „kiválasztott edénye Krisztusnak, hogy elvigye Jézus nevét a pogányok közé”.¹ A megdicsőült Jézus irányította az ő világmisszióját. Sőt Szent Pál apostol a többi apostollal együtt az isteni kinyilatkoztatás szervei közé tartozik, s ennek következtében az ő tanítása a krisztusi kinyilatkoztatást kiegészítő és kikerekítő újdonságokban is gazdag. Emellett kiváló figyelmet érdemel az egyéni színezés, amelyben nála ezek az örök igazságok jelentkeznek.

Aki persze a názáreti Jézusban csak az emberi nagyságot ismeri el, az Pál apostol alakját, működését és tanítását, szóval jelentőségét esetleg Jézus rovására el fogja nagyolni. Nem mindenki gondolkozik ugyanígy a szabadelvű teológia hívei közül, de sokan mégis Pálban látják a kereszténység második, sőt igazi alapítóját. „Tarzusi Pál volt az, aki Jézus tanítását megóvta attól, hogy mint zsidó szekta elsorvadjon, ő volt az, aki a kereszténységet megmentette az utókornak, s tette ezt azzal, hogy Jézus tanítását átalakította, önállóvá és életképesse tette. Jézus szemita vallásából kialakította az indogermán keresztény vallást” – írja a túlzó Wrede.²

Abban azonban hívő és hitetlen megegyezik, hogy tarzusi Pál emléke a világtörténelemben halhatatlan.³ Halhatatlan nemcsak munkás életének eredményei, hanem egyénisége miatt is, mert amit alkotott, azt személyiségének teljes érvényesítésével és kiaknázásával alkotta.

¹ ApCsel 9,15.

² Wrede W. Paulus.

³ Ranke L. Weltgeschichte III. 1, 193.

Pál hazája

Pál világa Arábiától Hispániáig terjed. Ő a római világbirodalomnak polgára és a körülmetéletlenek területeinek apostola.⁴ Mindenütt otthon van és pedig szívével, szeretetével a halhatatlan lelkekhez; és mégis mindenütt idegennek érzi magát. Hazáját nem e világban keresi. Az anyagi világon felülemelkedve, a lelkekhez mindenütt közel van. A zsidóknak zsidó, a pogányoknak pogány.⁵ Szűkebb értelemben vett hazája az a föld, vidék, társadalmi osztály, melyhez származásának és gyermekkorának emlékei fűzik, s melyek lelkületére rányomták bélyegüket.

Szóljunk előbb Pál tágabb hazájáról, az ő világáról. Pál világa a Földközi-tenger világa. Az afrikai partok kivételével a szigetvilág és a partvidék, mely tanúja volt a partvidék egyes pontjain egymásutánban felemelkedő, üstökösként felragyogó, azután kialvó föníciai, kisázsiai, görög, római és arabs kultúráknak.

Ezt a világot, melynek határa keleten Jeruzsálem, nyugaton Hispánia, melynek északi szélén barbárok és szkíták laknak, déli határa pedig Arábiában a csodás Sinai hegy, Pál két részre osztja: szemita és görög, vagyis zsidó és hellén részre. Felosztja még keleti félre, mely Rómáig terjed és nyugatira, mely Rómától Hispániáig ér.

Az elválasztó határokat azonban Pál maga elmossa, mikor azt mondja, nincs különbség zsidó és görög között,⁶ kelet és nyugat határait lerontja, mikor vágya valóság lesz, s eljut nyugat határáig. Ez a világ a maga gazdag tagozódású s biztos öblöket nyitó partjaival, összekötő híd pilléreként a tengerből kiemelkedő számos szigetével Pál idejében általában egységes kultúrát mutat. Nagy Sándor ideje óta (330 Kr. e.) a görög művelődés szelleme, a hellenizmus, melyhez később hozzászegődött a római kultúra, kiterjeszkedett a Földközi-tenger partjain köröskörül. A hellenizmus nyelve és lelke elhatott be messze keletre Szíriáig és Palesztináig. Különösen a városok álltak nyelvük és általában kultúrájuk tekintetében a görög-római művelődés behatása alatt. A kulturális egységet támogatta a politikai, melynek előmunkásai voltak Nagy Sándor és utódai, megteremtője a római impérium. A hellenizmusnak ez a kiterjeszkedése eredményezte, hogy a görög nyelv ismeretével be lehetett járni e világot Szíria fővárosától, Antiochiától Rómáig; görög nyelven lehetett írni a kelta Galáciába éppúgy, mint a rómaiakhoz, nevezetesen a városok lakói között a görög volt az érintkezés nyelve. A görög-római kultúrának ezen keletre törő hatalmával kereszteződött a keleti vallásoknak nyugat felé irányuló, híveket toborzó útja. A keleti vallások rejtelmek és káprázatos titokzatosságai elbűvölték Hellasz és Itália kételkedő kedélyeit, és pedig az idegenszerűség és újdonság varázsával.

E világnak vannak nagyon sötét foltjai, főleg a felsőbb osztályok hittagadása, kételkedése, gúnyolódó ledérsége és fékezten élvezethajhászása, de nem hiányzanak vigasztaló vonásai sem. E kor pogány embere is mutatja, hogy Isten a természeti törvényt szívébe írta,⁷ s a szíveken végigvonul a vallásos megindultság, vágyódás. Pál azt a bizonyítványt adja az athéniokról, hogy nagyon vallásosak.⁸ Az antik világ városainak és falvainak romjai közül a tudományos kutatás napfényre hozott a nép nyelvén írott feljegyzéseket kövön, ércen, papiruszon és cseréptöredékeken. A nép nyelvének, az ismeretlen kis emberek apró ügyeinek ezen emlékei sokban kiegészítik, sőt javítják a klasszikusok nyújtotta korpépet és Pál bizonyosságát az athéniokról kiterjesztik a néptömegek százezzeire. A kelet istenei nyugatra

⁴ Gal 2,7.

⁵ 1Kor 9,19–21.

⁶ Róm 2,11; Gal 3,28.

⁷ Róm 2,14.

⁸ ApCsel 17,22.

vándorolnak; a nyugati lelkek felélénkült vallásossága otthont ad a kelet isteneinek; és a vallásos s erkölcsi megváltásnak várása kelet felé tekint.⁹ A mélyebben gondolkozó és érző kiváltságos lelkek azonban a keleti misztériumok rejtelmességén átlátva észrevették a titokzatossággal takart ürességet, és így annál fogékonyabbak voltak azon keleti vallás iránt, mely fenséges istenezsmét és tisztult erkölcsi felfogást hirdetett. Ily módon úgy a tömeg, mint a kiváltságosak hangulata elsősorban a birodalomban szétszórtan lakó zsidóságnak és propagandájának vált hasznára.

A zsidóság elterjedése az egész akkor ismert világban már századok előtt megkezdődött és Augustus császár korában érte el legnagyobb fokát. Pál idejében a zsidók a római birodalom lakosságának nyolcadát tették, s néhány évtizeddel később a zsidó költő nagyítás nélkül írta népéről: szárazt és tengert betöltesz.¹⁰ Juvenalis római költő azt beszéli egy rómairól, hogy betartja a szombatot és tartózkodik a disznóhúsevéstől. Ennek az „istenfélő” rómainak fia már bekebelezte magát a zsidóságba, nem ismer más törvényt, csak a zsidók törvényét, és gyűlöl mindenkit, aki nem zsidó.¹¹ Josephus történetíró arról biztosít, hogy a görög városokban éppúgy, mint a barbároknál, mindenütt vannak, akik hívei a szombati munkaszünetnek és betartják a zsidó étkezési törvényeket.¹² Seneca talán nagyít,¹³ hogy tudniillik a legyőzött zsidók adtak volna törvényt a győző rómaiaknak, de bizonyos, hogy a zsidók rendkívüli módon elterjedtek a római birodalomban, s mindenütt propagandát csináltak vallásos tanításuknak és törvényeiknek. Propagandájuknak volt eredménye; igazi, a szó szoros értelmében vett prozelitájuk, ki a körülmételéssel a zsidó nép kebelébe vétette volna fel magát, talán nem sok volt, de megszámlálhatatlan volt azok sokasága, kiket tágabb értelemben prozelitáknak mondhatunk. Ezek lazább kötelekkel fűződtek a zsidósághoz: vagy csak rokonszenveztek a zsidók egy Istenben való hitével, vagy éppen, mint a Juvenalistól említett prozelita, gyűlöltek mindenkit, aki nem volt zsidó.

Törvényes kiváltságok szabad vallásgyakorlatot biztosítottak a zsidóknak, szabad volt zsinagógáikban összegyülekezniük, saját bíráiknál igazságot keresniük. A szétszórtan élők (diaszpóra) bár minden politikai tevékenységtől tartózkodtak, saját nemzeti életüket élhették, és életüket egybehangzásban tarthatták a törvénnyel, melynek isteni eredete szent meggyőződésük volt. Hitehagyó, hittagadó vagy a törvényt szégyenlő kevés volt a diaszpórában élő zsidók között. Volt ugyan köztük oly irányzat, amely messzemenő behatást engedett a görög szellemnek, de a zsidóság gyökerét, lényegét ez sem veszélyeztette. A hellén világ talaján a zsidóság némiképp átalakult. Szellemükben, nyelvükben elgörögösödtek; az istentiszteleten a görögre fordított szentírást olvasták; vallásuk igazát a görög bölcsélet felhasználásával védték; a törvény egyes előírásainak jelképes értelmet adtak. Másrésztől azonban tanúságát adták vallásuk legyőzhetetlen ellenálló erejének. A hellenizmus három századon át tartó átalakító munkája sem tudott lehatolni a zsidóság benső lényegéig; a szent törvény kötelező ereje a hellenista zsidó szemében nem homályosult el. Mivel a szent törvény a részletekig szabályozta a zsidók magán és társadalmi életét, valamint a vallásosság gyakorlását; és mivel a vallás elválasztása a nemzeti lételettől lehetetlen volt: a hellén szellem terjedése a zsidók közt, sem a zsidóság vallásosságát, sem nemzeti összetartozásuk tudatát nem támadta meg, s megmaradt vallásbölcsületnek.¹⁴

Aki Pál idejében a Közép-tenger vidékén valamely nagyváros utcáit végigjárta és megcsodálta a régi görög és római istenek márványból épült templomait, a keletről betelepített

⁹ Sveton. Vit. Vesp. c. 4; Tacit. hist. 5,13.

¹⁰ Orac. Sibyll. III. 271.

¹¹ Sat. 16,93–106.

¹² Contra Apionem II, 39.

¹³ Seneca Szent Ágostonnál, De civitate Dei VI, 11.

¹⁴ Lásd erre vonatk. P. Batiffol, L'église naissante et le catholicisme, I. Chap.

istenek bizarr és rejtélyes szentélyeit: a város szegényebb negyedében imádságra és istentiszteletre rendelt egyszerűbb épületeket talált képek és oltár nélkül. Fölszerelésük: ülőpadok, mécsesek, lámpások, emelvény a felolvasó számára és könyvszekrény, melyben a szentkönyveket őrizték. Nagyobb városokban, hol gazdagabb tagjai voltak a hitközségnek, az épület és felszerelés anyaga drágább volt; az épületnek felirata sem volt oly művészi, mint aminőt a korinthusi múzeumban őrzött és Pál idejéből származó „héber zsinagógájának” felirata mutat.¹⁵

„A héber zsinagógája.” A görög világban szétszórta élő zsidók közül azok, kik a görög nyelvnek és szellemnek hódoló hellenista hitsorsosokkal ellentétben lehetőleg elzárkóztak a kulturvilágtól, a héber nyelv arám nyelvjárásán beszéltek; a szentírást héberül olvasták; a szentírás értelmezésében a múlt nagyjainak láncolatán átszármazott hagyományt szent tekintélynek ismerték el, és magukat hébereknek nevezték. Ezek nemzeti önérzettel helyezték imaházaikra a feliratot: „a héber zsinagógája”.

Akár hellenista, akár az ősi hagyomány szelleméhez és betűjéhez szigorúan ragaszkodó farizeus volt is a diaszpóra zsidója: az egy hit és törvény kötelékét köztük még szorosabbra fonta az összeköttetés az izraelita vallás istentiszteleti középpontjával, a jeruzsálemi templommal. Minden felnőtt zsidó évente lefizette két drachma adóját Jeruzsálem számára. Aki csak tehette, elzarándokolt a szent városba, a templomhoz. Ezren és ezren vándoroltak minden ünnepre az ősi hazába.¹⁶ A zarándokok közül sokakat magához láncolt a szent múltú város és templom; a szétszórtságba többé vissza sem térnek; Jeruzsálemben maradnak. A római birodalom egyazon vidékéről ősi hazájuk fővárosában letelepülők külön zsinagógákba tömörülnek, s így olvassuk, hogy Jeruzsálemben külön zsinagógájuk van az afrikai zsidóknak, a ciliciaiaknak s egyéb kis-ázsiaiaknak.¹⁷

Nagy ünnepeken Jeruzsálem utcáin és a templomnak százezreket befogadó tornácában hullámzó tömegben a nemzetköziség színes képe tarkállott. A gazdag babilóniai bankár előkelően megy fel a templom lépcsőjén, s a Rómából jött szegény hitsorsosnak kezébe nyomja dús alamizsnáját, hogy legyen útiköltsége a visszatérésre. Az alexandriai tudós beszélgetésbe merül a jeruzsálemi írástudók csoportjával s borzadva beszél el részleteket az alexandriai pogrom iszonyúságaiból. A ciliciai kézműves a korinthusi kereskedővel tárgyal; a diaszpóra zarándoka a viszontlátás kitörő örömeivel köszönti a haza földjén maradt rokonságát. Azután felhangzik a templomi karok fenséges éneke, a hárfák zengése, ég felé száll az áldozatok füstje, és mindenki magába szívja a vallási és nemzeti együttérzésnek, a nemzeti messiásreménységnek leheletét.

Aki ma keletre indul, Konstantinápolyban hajóra szállva, először Kisázsia nyugati partjain hajózik lefelé, azután keletnek fordul a kisázsiai déli partok mentén. Midőn már majdnem egészen végigment e déli partok alatt, mielőtt újból irányt változtatna, a forduló előtt érinti a hajdani *Cilicia* római tartománynak partjait. Ma az európai hajók Cilicia partjain Mersina város kikötőjében vetnek horgonyt. A hajóról leszálló utas Mersinában mindjárt vasútra ülhet, mely jó darabon a ciliciai síkságon átrepül. Jelenleg csak 67 kilométeres a vasút, de idővel összeköttetést fog nyerni az épülő bagdadi vonallal. Mögöttünk marad a tenger; délszaki növényzet és magától termő s már júliusban érő szőlők közt robogunk át; jobb felől a síkságot szegélyező szíriai hegyekre esik tekintetünk, melyen túl Pál idejében a szemita-világ kezdődött; bal felől gyönyörű látványt nyújtanak a síkságot diadémként koszorúzó Taurusz hegység égbe nyúló havas ormai. Ezeken túl a ciliciai kapunak nevezett hágón át a római császárság idején Pál görög világa terült el. Ily módon Cilicia küszöb volt kelet és nyugat között, és küszöbe volt Pál görög és szemita világának, amelyen át kiegyenlítődték a két kultúra. A vasúton utazó

¹⁵ Deissmann, Licht v. Osten 9. oldalon a kicsinyített képe.

¹⁶ Philo, De monarchia 2,1.

¹⁷ ApCsel 6,9.

modern utasnak alig van ideje, hogy gyönyörködjék a vidék szépségén, alig jut ideje, hogy figyelemmel kísérje a vándor gólyacsapatok repülésének irányát, kiket természet adta ösztönük a Tauruszon át vezet tavasszal nyugat felé. A természettől megjelölt irányt követték Cyrus, Nagy Sándor és a cézárok hadseregei, a keresztes vitézek, midőn e vidéken átvonultak. Míg az utas a múlt ezen emlékein elmereng, lelke előtt megelevenedik e vidék szülőttjének, a nagy apostolnak alakja, aki érzi, hogy a szükség hajtja keletről nyugat határáig, és hirdeti, hogy „nincs maradása”.¹⁸

A vonat megáll. Az állomás neve: *Tarzus*. Modern keleti város. Törökázsi kiadása a hajdani klasszikus városnak, melynek emlékét nevében s a körülötte emelkedő dombok alatt eltemetett romokban őrzi. A római császárság idejében kedvező fekvésénél fogva élénk forgalmú kereskedelmi város volt. Nem ebben állott azonban fő dicsősége. A régi kor írói hírneves városnak mondják elsősorban lakóinak nagy tudomány-szeretete miatt. Sok orvos, költő és bölcselkedő nyerte kiképzését főiskoláin. Az egyik történetíró tekintélyes számmal sorolja fel a neves tarzusi tudósokat.¹⁹ Kevésbé kedvező jellemzést olvasunk valamivel későbbi írónál: sehol sincs oly nagy fényűzés, mint Tarzusban, szabadosság és nyegleség a jó modorhoz tartozik. A finom ruhákat jobban szeretik, mint Athénben a bölcsességet.²⁰

Lakói görögök és keletiek voltak. A cézároktól dédelgetett város kiváltságai sok zsidót is vonzottak a kereskedő városba. Egyébként egész Ciliciában nagy számmal laktak zsidók, hiszen a szomszédságban volt Ciprus szigete és Szíria számos zsidó telepessel, nem messzire pedig az anyaország, Palesztina.

Tarzus zsidó lakosságához tartozott Pál családja. Ő maga bizonyos önérzettel „Tarzus, nem kevésbé nevezetes város” szülőttének és polgárának vallja magát.²¹ Mivel Pálnak polgárjoga volt, a család, ha nem is tartozott az előkelőségek közé, mégis tekintélyesebb polgári család volt. Pál szülei nem voltak a gettó proletárjai, hanem a tarzusi polgárjogon kívül a római polgárjog is tekintélyt adott nekik. A római császárság első idejében ez a jog még nem volt oly könnyen vásárolható, mint a császárság későbbi korában. Fényes műveltségű város szabad szülőttje s azonkívül római polgár, *civis Romanus* volt tarzusi Pál.

Városi származása egész lényén és működésén nyomot hagyott. Hithirdetői munkássága mindig a nagyobb városok felé irányul. Leveleiben megelevenednek a nagyvárosi népelet jelenetei; hasonlatai, képei inkább az antik városi életet tükröztetik vissza.²² Nem mutat nagy érdeklődést a szabad természet szépségei iránt, s míg a názareti Jézus megcsodálja a mezők liliomainak szépségét, s hangoztatja, hogy a veréb sem esik le a háztetőről a mennyei Atya tudta nélkül, addig Pál kérde: talán az ökrökre van gondja az Istennek?²³ Közelebb állanak lelkéhez a városi lakók jogi, társadalmi viszonyai, mint a mezők harmatos virágai és az ég madarai.

Sem atyjának, anyjának nevét, sem atyjának foglalkozását nem ismerjük. Nem tudjuk, meddig éltek szülei. Vajon megérték-e gyermekük átpártolását a názareti Jézus követőihöz? Tudunk Pál nővérének fiáról, ki később, mikor Pál fogságba jutott, Jeruzsálemben tartózkodott. Hány testvére volt? Nővérének fia állandóan Jeruzsálemben lakott-e, vagy csak az ünnepekre jött oda? Hány éves koráig maradt Pál a szülői házban? Oly kérdések, melyekre feleletet nem találunk. Azt sem tudjuk, hogy mely évben született. Egyes életkörülményeiből az tűnik ki,

¹⁸ 1Kor 1,4,11.

¹⁹ Strabo, Geographia XIV. 5,11–15.

²⁰ Philostratus, Vita Apoll. Tyan. I. 7.

²¹ ApCsel 9,11; 21,39; 22,3.

²² Róm 1,32; 9,21; 1Kor 3,10; 4,9; 9,7; 9,24; 14,8; 2Kor 1,22; 2,14; 2,17; 5,5; 10,3; Ef 1,14; 6,10; Kol 2,15; 1Tessz 5,8; 1Tim 1,19; 2Tim 4, 7.

²³ 1Kor 9,9.

hogy Jézusnál valamivel fiatalabb volt, s így születése idejét Krisztus születése után a 3-ik és 10-ik év közé szokták helyezni.²⁴

²⁴ ApCsel 7,57; Filem 9.

„Saul, aki Pál is”

ApCsel 13,9.

A keleti embernek „barbár” neve mellé az uralkodó római nép szókincséből nyugati eredetű és hangzású nevet kellett felvennie, ha római polgárjoga volt. De különben is a keletiek, köztük a zsidók, honi nevükhöz felvettek rokonhangzású vagy értelmű görög, esetleg latin nevet, melyet a görög nagyvilággal való érintkezésükben használtak. Pál szülei neki a héber Saul (görögös kiejtéssel Saulos) nevet adták. A család Benjamin izraelita törzsből származtatta magát; ez a törzs adta Izrael népének az első királyt, Sault. Lehet, hogy ezért adták a szülők gyermeküknek ezt a történelmi múltú nevet. Egyébként a név héberül annyit jelent, mint „kikönyörgött”; talán a jámbor szülőknek imádságban kifejezett forró vágya fiú-gyermekért teljesedett Saul születésével. Bizonyára még szüleitől kapta a rokonhangzású latin Paulus, Pál nevet.²⁵ Ez a kettős név mintegy jelezte, hogy Pál jellemével, gondolat- és érzésvilágával nemcsak a zsidósághoz tartozik, hanem a görög világhoz is. Mennyire az egyiké, mennyire a másiké – bajos pontosan megszabni.

Pál életviszonyainak tárgyalásánál első sorban zsidó származását és nevelését kell említeni, nem pedig tarzusi, sem római polgárjogát. Még életének vége felé is hangoztatja, „zsidó vagyok – a (zsidó) törvények buzgó követője voltam és ezen az úton jártam mindhalálig”.²⁶ Tiszta zsidó vérből származik, „héber a héberektől”. Nemcsak szülei, hanem ősei is buzgó szolgái és tisztelői voltak Jahvénak.

A görög világ nagyobb városainak zsidónegyedében voltak házak, melyek lehetőleg elzárkóztak a hellén kultúra átalakító és egységesítő légkörétől és a farizeizmus szigorúságával ragaszkodtak nemcsak a szentírási törvényekhez, hanem az ősök hagyományához is. Az idegen szellem és uralom előrenyomulása a palesztinai zsidóság között ellenhatásként életre keltette a farizeusok nemzeti pártját, amelynek minden törekvése odairányult, hogy a nemzeti, társadalmi és magánéletben érvényt szerezzen a szent törvénynek és az ősök hagyományának, s így gátat vessen a hellenizmus térfoglalásának. A törvény és hagyomány előírásainak, a külsőségeknek aggályos betartása jellemző a zsidó vallásosságnak erre a „legszigorúbb felekezetére”.²⁷ Ez, ha követőket ritkábban szerzett is, tiszteletet mégis biztosított nekik a nép tömegeinél. Sokat fáradoztak, hogy az értelmiségből híveket toborozzanak pártjuknak; még a tengeri út fáradalmaitól sem rettentek vissza, hogy a görög városokban, a diaszpórában élő zsidóknál eszméiknek propagandát csináljanak.²⁸

Talán ezen propaganda következtében Tarzusban csatlakozott Pál atyja a farizeusok pártjához; de valószínűbb, hogy családja nem sokkal Pál születése előtt költözvén ki Palesztinából (régii hagyomány szerint abból a tartományból, Galileából, melyben Jézus született) még Palesztinából hozta magával farizeusi jellegét.²⁹ A farizeus családfő házában a törvényhez való legszigorúbb ragaszkodás volt a jelszó, a családban beszélt nyelv pedig az arám. Ezen nyelven imádkozott Saul gyermekkorában, ezen végezte utolsó imádságát halála előtt. „Ég felé kiterjesztett kezekkel hosszú könyörgéssel imádkozott héberül és hálát adott”.³⁰ A szülői házban szívta már magába a szellemet, mely a zsidó törvény és az atyák

²⁵ ApCsel 13,9.

²⁶ ApCsel 22,4; Fil 3,5.

²⁷ ApCsel 26,5.

²⁸ Mt 23,15.

²⁹ Hier. De vir. ill. c. 5.; Baronius, ann. ad ann. 36. n. 7.

³⁰ Passio S. Paul. 16,40; Gal 4,6; Róm 8,15.

hagyományának buzgó követőjévé tette. Még Jézus követőihez való csatlakozása után is önérettel nevezi magát izraelitának, Ábrahám utódjának; Ábrahámról és Izsákról, mint ősatyáiról szól.³¹ Mindig megőrizte forró szeretetét a zsidó nép iránt; fájdalomban vergődik lelke, midőn látja népe hitetlenségét; s gyötrődve kérdi, vajon Isten elvetette-e a választott népet, a zsidókat.³² Mint keresztény tudja ugyan, hogy az ószövetségi törvényt felváltotta Krisztusban az újszövetség, mégis az ószövetség, a törvények szelleme, nem betűje, szent tekintély előtte, mint atyái előtt;³³ az ősök szokásait még apostol korában is betartja³⁴ kimondott alapelve szerint: a zsidóknak olyan lettem, mint zsidó.³⁵

A zsidó családi nevelés elszigeteltségét azonban itt-ott rések érték, melyeken beszüremkedett a görög világ szelleme. Pál a szülői ház kapuján túl az elgörögösödött világban találta magát. Mintegy átmenetet képezett maga a zsinagóga. A tarzusi zsinagógóban a gyermek Saul nem az ő anyanyelvét, hanem a görögöt hallotta hitsorsosainak imádkozó és magyarázó ajkairól. Tisztelettel nézte az aranyhímzésű bársonyba takart szentírású tekerceket; s mikor azokat a zsinagóga előljárója felnyitotta s a gyülekezet előtt felolvasta, Pál görög fordításban hallgatta Isten igéjét. A diaszpórában élő zsidók szentírása az alexandriai fordítás volt, melynek nemcsak nyelve volt görög, hanem szellemén is átverődött a hellenista zsidóság vallásbölcselete. Ennek nyelvét, szellemét szívta magába Pál; ez lett az ő szentírása, melyen által az Isten, a Lélek szólt hozzá.³⁶

Pál szülői házában sem volt ismeretlen a görög nyelv, az érintkezés pedig a szülői házon kívül pogányokkal és zsidókkal egyaránt görög nyelvű volt. Az arám anyanyelven kívül Pál már gyermekkorától beszélt görögül is. A görög nyelvvel felszívott magába sokat a hellenizmus szelleméből és gondolkodásából; nem is az iskola padjain, vagy tankönyvekből, hanem az utcán és piacon, a világgal való érintkezésében. Mint nagy tehetségű gyermek és ifjú nyitott szemmel nézte a világot, s szinte magától szerezte az általános világi műveltséget. Ezért érti meg a görög világ embereit, ezért emelkedik ki a gettó szűk viszonyaiból, ezért tud tágitani a farizeizmus szűkkeblűségén és öntudatlanul itt készül elő nagyszerű kérdésre és feleletére: „Vajon az Isten csak a zsidóké? Nem a pogányoké is? Bizony a pogányoké is”.³⁷

Tarzus légköréből azonban korán kikerült. Mielőtt szülővárosának magasabb iskoláit látogathatta volna; talán akkor, mikor Jézus a tizenkét éves korában tett nevezetes jeruzsálemi templomlátogatás után Názáret magányában élte ifjúságának csendes éveit: Pál Jeruzsálembé jött.

Úgy látszik, szülei azért adták a még gyermekifjút az anyaország fővárosába, hogy zsidó írástudóssá, rabbivá képezzék. Amit eddig csak képzeletével festett ki, a szent várost, az Úr választott városát és szemefényét, a zsidó nép múlt dicsőségét és jövő reményét, azt most a maga valóságában és szépségében látta. Az utóbbi idők építkezései Jeruzsálemet a kelet egyik legbüszkébb városává tették. Keleti izlésnek megfelelően átalakított görög stílusban épült, öt halmot borító paloták, kupolák, teraszok közül kiemelkedtek a templom nagy kiterjedésű épületei. Ez a csodás épülettömeg nagyszerű látványt nyújtott. Félelmetest, mint egy erőd, és pompást, mint egy palota. A teraszok és csarnokok körül arany lemezekkel borított fehér márványépület vált ki, a szentély, mely hol lángolni látszott, hol mint a hó, csillogott. Semmi sem volt annyira szent a zsidónak, mint ez a hely, melyet Isten maga választott ki, hogy népével lakják. A templom udvarai és előcsarnokai naponta nagy számú nép gyülekező helye voltak, s

³¹ 1Kor 10,1.

³² Róm 9–11.

³³ Pl. 1Kor 9,9; Gal 3,13.

³⁴ ApCsel 16,3; 18,18; 21,26.

³⁵ 1Kor 9,20.

³⁶ Gal 3,8.22.

³⁷ Róm 3,29.

nemcsak imádság helyéül szolgáltak, hanem a törvénykezésnek és magasabb fokú oktatásnak is otthont adtak. A zsidó iskolák vallásos vitáinak, a jogi oktatásnak, sőt a polgári törvénykezésnek és pörösködésnek is itt volt a középpontja.

A templom előcsarnokában voltak az írástudóknak, akik szerették a rabbi nevet, tanszékei. Emelkedett helyen ült az írástudó, lábainál a földön a tanítványok foglaltak helyet. Főtárgy volt a szentírás törvényeit magyarázó, vagy a szentírás megfelelő kijelentéseivel igazolt hagyomány, „a szóbeli törvény”.³⁸ Az oktatás az írástudótól mondottaknak folytonos ismétlése által történt, míg a tanítványok emlékezetében meg nem maradtak. A tanítás célja pedig, hogy a szinte megszámlálhatatlan hagyományos előírás a tanítványok emlékezetébe vésődjék, s így ők alkalomadtán azokat idézni és gyakorlati esetekre alkalmazni tudják. A rabbik kérdéseket intéztek a hallgatókhoz, és nyilvános vitákat rendeztek, melyeknek tárgya egy-egy nehezebb és vitás szentírási törvény volt. Nagyban különbözött tehát a jeruzsálemi rabbi iskola a görög városok főiskoláitól. Az eredmény is más volt. A jeruzsálemi rabbi iskolában szerezte Pál mesteri otthonosságát az ószövetségi szentírásban és a zsidó szájhagyományban, továbbá éles dialektikáját és a szentírás rabbinikus értelmezés módját. Büszkén emlékezik meg idős korában is egyik mesteréről, Gamaliel rabbiról,³⁹ akinek emlékét őrzi a szentírás és zsidó hagyomány. A szentírás elbeszélése szerint a zsidó főtanácsban Jézus tanítványai ellen mérsékelt álláspontot foglalt el; a zsidó hagyomány pedig azt beszéli róla, hogy a szent törvényen kívül a görög bölcsességet is tanította. Érdemeit a talmud ekként ünnepli: mióta meghalt rabban Gamaliel, nincs tiszteletadás a törvény előtt, vele együtt kihalt a tisztaság és önmegtartóztatás.⁴⁰

Tanulótársaival a templom előcsarnokának padozatán ülve hallgatta Pál a nagynevű mester tanítását, bizonyára azzal az óhajással, hogy majd egykor belőle is kiváló rabbi váljék. Tanulótársai között eléggé megbízható hagyomány ott látja Barnabást is, Pálnak későbbi társát az evangélium hirdetésében.

A rabbinak hivatása nemcsak a törvény tanítása volt. Törvényhozási és törvénykezési joggal is megajándékozták őket az idők folyamán. Törvényhozási joguk abból fejlődött ki, hogy a meglévő törvényeket magyarázták, s a vallásos és polgári élet változott viszonyaira alkalmazták. Amely esetekről pedig a törvény és hagyomány és törvényt még nem ismerte, azt mondja: „Én pedig egy ideig törvény nélkül éltem.” De mikor a fejlődő gyermeket szülői oktatták a törvényre és a zsinagógában is hallotta fejtegetését, a törvénnyel szemben a természet, az emberi romlott természet szólalt meg a törvénnyel ellentétben álló kívánságok és vágyak alakjában. A tiltottra hajlott, és éppen a törvény szava volt az alkalom, hogy az öröklött bűnös természet bűnös kívánságot gerjesztett föl benne. A bűnt, vagyis azt, hogy természetünk bűnös hajlamokat öröklött, „csak a törvény által ismertem meg; mert a kívánságról nem tudtam volna, ha a törvény nem mondaná: Ne kívánj! Mihelyt a törvény jött, a bűn föléledt”; mert tudom, a törvény adta tudtomra, hogy „nem lakik énbennem, azaz a testemben jó. Mert akarni kész vagyok, de a jót megtenni nem találok magamban erőt.”

A nagytehetségű, erkölcsileg komoly gyermek lelkében ez a harc nem maradt fölszínes hullámmás. A lélek mélyéig ható, csontot-velőt megrázó lelki háborgás kezdődött benne, mikor öntudatára ébredt annak, hogy a törvény megismerése fokozza az emberi bűnös természet ellenkezését a jóval. Sötét emléke maradt e lelki megrázkódtatásnak; megrendítő szavakkal emlékezik meg róla: én pedig halott voltam. Nem oly értelemben szenvedte az erkölcsi halált, hogy valami súlyos bűnbe esett volna. Maga tiltakozik ellene, mikor azt írja, hogy „a törvény szerinti igazság tekintetében kifogástalan voltam”. Az volt a halála, amit éreznie kellett, hogy ki van szolgáltatva a bűnnek, és testében oly törvényt lát, amely ellenkezik elméje törvényével. Mennyi lelki tusa és aggodás emléke remeg meg fölkiáltásában: én szerencsétlen ember! Ki

³⁸ Philo, Leg. ad Caj. 16.

³⁹ ApCsel 22,3.

⁴⁰ Sota IX, 15.

szabadít meg engem e halálnak testéből? Később, mint Krisztus híve, ezen kérdésre megtalálta a feleletet. Most még egyre ismétli, és azzal tüzei önmagát: de azért szent a törvény, és szent a parancsolat és igaz és jó.⁴¹

A nyugtalan, zaklatott, szorongó lelkület eleinte a törvény legszigorúbb értelmezéséhez és betartásához hajtja, úgyannyira, „hogy a zsidó törvényben nemzetbeli kortársai közül sokakat felülmúlt, túlságosan buzgólkodva atyái hagyományaiért.”⁴² „A buzgalom”, lelkének tüze hajtja, hogy „a törvény szerinti igazságban” a fölcsigázott követelményeknek is eleget tegyen; arra sarkallja, hogy kortársait „a zsidóságban” felülmúlja. Szemében fanatikus tűz ég, mely gyilkos ellenszenvvel tekint mindenkire, ki nem osztja vele a rajongó tiszteletet az atyák vallása és hagyománya iránt. A kegyetlenségre kész, izzóan gyűlölködő, farizeus ifjú kétségtelenül súlyosan vét, ámbár könyörtelen fanatizmusát vallásának szeretetéből meríti, és Isten iránti kötelességének hiszi.

⁴¹ Vö. Róm 7,7–25; Fil 3,6.

⁴² Gal 1,13.14.

Krisztus foglya

Fil 3, 12.

A férfivá serdült rabbi tanítvány lelkében bizonyos feszültség uralkodott. Szenvedélyes odaadással akarta szolgálni az Urat; az ő akarata szerint törekedett élni, s ezt a szent törvényben és a zsidó hagyományban tisztelte. Másrésztől azonban súlyosan nehezedett lelkére a belátás, hogy a legkomolyabb lelkiismeretnek is lehetetlen az egész törvénynek pontos betartása. Mindehhez hozzájárult, hogy az ifjú farizeus érintkezésbe jutott Jézus tanítványaival. Jézussal magával nem találkozott, pedig valószínűleg Jeruzsálemben tartózkodott, mikor a názáreti tanító kemény szavai elhangzottak a zsidó nép vezetői, főként a farizeusok ellen; a szent városban volt bizonyára akkor is, mikor Jézust halálra ítélték és kereszten kivégezték. Jézus meghalt, tanítványai azonban megerősödtek a meggyőződésben, hogy Jézus, a keresztfeszített, mégis csak a Messiás, mert halottaiból feltámadt. Meggyőződésüket hirdették s hitüknek híveket igyekeztek szerezni. Tanításuk követőkre talált, s megszervezték az első hitközségeket Jeruzsálemben, Palesztinában, sőt eljutottak Föníciába, Szíriába és Ciprus szigetére.

Jézus tanítványaihoz csatlakoztak többen a jeruzsálemi hellenista zsidók közül is. Ezen hellenistáknak egyike volt István. A zsenge hitközség ugyanazon hatalmi tényezőkkel került összeütközésbe, melyeknek Jézus áldozata lett. Folyt az első vértanúi vér. A hellenista Jézus hívőt, Istvánt, a jeruzsálemi zsidó törvényszék elé állítják a templom és törvény káromlása miatt, mert mindkettőnek maradandó jelentőségét tagadta: és végül rendszeres ítélezés nélkül, népítéssel, megkövezéssel kivézik. Akik István ellen tanúknak léptek fel, azoknak kellett az első köveket az áldozatra dobni. „És a tanúk lerakták ruháikat egy ifjúnak lábaihoz, kit Saulnak hívtak. Saul pedig egyetértett az ő megöletésében.”⁴³

Pált fanatikus gyűlölet töltötte el Jézus tanítványai ellen, hiszen mesterük hatalmas jalkiáltásai a farizeusok jámborsága ellen még élénk emlékezetben voltak. Oly emberek hitében és meggyőződésében, aminő István volt, veszélyt látott a törvényre és az atyák hagyományára, amiért is tevékenyen kivette részét az István vértanúságával kezdődő általános üldözésben. „Saul pedig pusztította az egyházat, házról-házra járva és elhurcolva férfiakat s asszonyokat, börtönbe vetette őket”.⁴⁴ Szomorú emlékezéssel mondja később: Isten egyházát mód fölött üldöztem és pusztítottam. Azt hittem, hogy a názáreti Jézus nevével sokat kell ellenkezniem. Ezt meg is tettem Jeruzsálemben, és a szentek közül sokakat én zártam börtönbe, miután erre a főpapoktól meghatalmazást nyertem. És zsinagógáról zsinagógára járva sokszor büntettem, egészen idegen városokig üldöztem őket.⁴⁵

A zsidó vallási ügyek legfőbb fegyelmi hatóságától írásos felhatalmazást kapott, hogy más városok zsinagógáit is felkeresse, s magát az írásbeli felhatalmazással a zsinagóga előtt igazolva felkutassa a zsinagóga tagjait, kik Jézus hitéhez csatlakoztak, és megkötözve vigye őket a jeruzsálemi ítélőszék elé. Buzgalma a törvényért elvitte őt Jeruzsálemen túl Palesztina határain kívülre is. Észak felé tartott, Damaszkuszba, hogy Jézus tiszteletének már ott is lappangó tüzét elfojtsa. Ezen az úton, Damaszkusz kapui előtt játszódott le az emberiség történetének egyik legnagyobb jelentőségű eseménye, mely kihatásaiban az idők végezetéig az

⁴³ ApCsel 7,57.59; 22,19.20.

⁴⁴ ApCsel 8,3.

⁴⁵ Gal 1,13; 1Kor 15,9; Fil. 3,6.

emberek nagy részének gondolat-, érzés- és jellemvilágát befolyásolja. Pál rövid szavakkal így jelzi: tetszett Istennek, hogy az ő Fiát bennem kinyilatkoztassa.⁴⁶

Kétségtelenül magának Pálnak elbeszélésén alapuló közleményekből az esemény lefolyásáról ezt a képet nyerjük.⁴⁷ Az ifjú farizeus a főpap felhatalmazó levelével és gyalogos kíséretével elhagyja Jeruzsálem városát, északkelet felé tart, átkel a Jordán folyón, öt-hat napi gyalogút után Damaszkusz városa elé ér. Már látja a szépséges városnak, „kelet gyöngyének” egyes épületeit feltűnedezni; háttérben a Hermon hegység „ezüst-fürtös”, havas ormaival; hirtelen a város előtt elterülő gyümölcsös kertek között vezető úton dél tájban mennyei fény özönli körül, bibliai őszidó felfogás szerint Isten fenségének és jelenlétének, most Krisztus látható megjelenésének jelképe gyanánt, és csodálatos hang szemrehányóan kérdezi Pált: Saul, Saul, miért üldözesz engem? A héber szavak kitörölhetetlenül belevésődtek Pál lelkébe. Mikor felvilágosítást kért, Jézus kinyilatkoztatta magát neki, és utasításokat adott a jövőre. Pál kísérői is érezték a jelenés hatását, a félelemtől szinte megdermedve szótlanul álltak. Érzékenyebben sújtotta azonban a jelenés magát Pált. Lebukott a földre (ApCsel 26,14 szerint „mi mindnyájan”), s mikor felkelt, nem látott semmit, vagyis megvakult. Mély szomorúság nehezedett lelkére. Miután kísérői bevezették Damaszkuszba, három napig sem ételt, sem italt nem vett magához, forró imádságban küszködött testi-lelki sötétségében világosságért. Isten parancsára Jézusnak egyik tiszteletreméltó hívójétől, Ananiástól szeme világát visszanyerte, és felvette a keresztséget. Már a következő napokban hirdette Damaszkuszban, hogy Jézus az Isten fia.

Mi történt? Hirtelen, de nem előkészítetlen lelki átváltozás. Pál lelkének felszínén ugyan a gyűlölet, az üldözés szenvedélye volt, de a lélek mélyén feszültség és háborgás. A törvény tisztelete és mégis a képtelenség a törvény teljes betartására, a törvénytől ébresztett tudata az emberi természet rosszra hajlásának Pál lelkét töprengővé tették. Fogékony lelkületére észrevétlenül is hatottak a Krisztus feltámadásáról szóló elbeszélések, melyek hitelességét tanítványainak halálig menő hűsége folytán lehetetlen volt kétségbe vonni. Pál maga is látta István tanúságát, és meggyőződhetett halálának nemes voltáról. Az erkölcsi tökéletességért őszinte odaadással lelkesedő ifjúra nem maradhattak hatás nélkül Jézus tanításának egyes foszlányai, melyek füléhez eljutottak. A Mester jelleme és hősi halála is mély benyomást tettek rá. De mindez csak előfeltétel, mert maga a megtérés története teljesen természetes magyarázatot nem enged. Ez a megtérés valóságos csoda az erkölcsi és kegyelmi rendben.

A damaszkuszi átváltozás Pálnál mindenekelőtt a meggyőződés átváltozása volt. A vallási, politikai és nemzeti elfogultság, mely korának zsidóságára általában ránehezedett, képtelenné tette őt arra, hogy a szegényes körülmények közt megjelenő és tragikus végű názáreti Jézusban felismerje a Messiást. A külső után, „a test szerint”, alkotta meg ítéletét Jézusról; és erről a tévedésről, nem annyira a keresztények üldözéséről vádolja magát bűnösnek a megtérése után. A damaszkuszi jelenésre hittel felelt, hitte azt, amit ez a jelenés neki hirdetett. Erkölcsi téren Pál átváltozása nem volt lényegének átcserélődése. Mint farizeus is szenvedélyes odaadással és mély őszinteséggel szolgált Istennek. Nem a bűnös életből, az érzékiségből és a világ szeretetéből kellett megtérnie. Törekvésének, életének iránya változott, egyénisége átalakult ugyan, de a lényeg, jellemének magva, lelkének érce ugyanaz maradt, csak átolvasztódott. Új meggyőződés ragadta meg, képességeibe és tulajdonságaiba mintegy új lelket öntött, áthívította és új feladatok szolgálatába állította.

Bármennyire elemezzük is Pál lelkületét, s akárhogy igyekezzünk is meghúzni benne a jellegzetes vonalakat a damaszkuszi jelenés előtt és után, a vonalakat összekötni nem tudjuk, a damaszkuszi eseménynél törés van. A fiatal farizeus lelkében felhalmozódott ugyan a

⁴⁶ Gal 1,15.

⁴⁷ ApCsel 9;22;26; Gal 1,1–16; 1Kor 9,1; 15,8.

gyúlékony anyag, de magától nem gyulladt meg. A damaszkuszi jelenést az izgult lélek merő káprázatának, merő természetes krízisnek tekinteni lélektanilag lehetetlen. A gyújtó sugárnak kívülről kellett behatolnia Pál lelkébe. Sem emberi oktatás, sem saját lelkiületének kifejlődése nem okozta az átváltozást. Az előbbi maga tagadja, az utóbbi nem elégséges ok, mely megfeleljen az okozat nagyságának. Neki magának az a meggyőződése, hogy mindent a kegyelemnek köszönhet. Isten kegyelme volt az, mely kinyilatkoztatta neki az Istenfiát. A kinyilatkoztatás megjelenéssel történt. Amint a többi apostolnak megjelent a feltámadt Mester, s ők szemükkel látták, úgy Pál is azt mondja a damaszkuszi jelenésről: megjelent nekem is;⁴⁸ láttam a mi Urunkat, Jézus Krisztust.⁴⁹ Damaszkusz kapui előtt megjelent neki Krisztus, ő látta, tehát Krisztus él, s ő a Messiás. Ez a pillanat döntő jelentőségű volt Pál egész életére. A hatást jellegzetesen kidomborítja, mikor azt mondja: fogva vagyok Jézus Krisztus által.

⁴⁸ 1Kor 15,8.

⁴⁹ 1Kor 9,1.

Krisztus szolgálatában

A keresztség felvétele után Pál elhagyja Damaszkuszt, és Arábiába megy. Arábiához számították akkor a Damaszkusztól délkeletre elterülő elhagyatott vidéket. A puszták beduinja kalandozásai közben néha Damaszkusz kapui előtt is megjelent. Azon a vidéken Pál nem működött hithirdetőként; hanem a magányosságban, az emberektől elvonultan be akarta fejezni magában a kegyelem művét. A rövid tartózkodás Arábiában a lelki magába szállás ideje volt. Hiszen mindazt, amit részben a damaszkuszi jelenésből, részben az eddig és ezután hallottakból Jézusról és tanításairól tudott, ki kellett egyenlítenie ószövetségi hitével és szakítania kellett előítéleteivel. Régi meggyőződését részben feladta, részben lelkében átalakította és átdolgozta. Erre szüksége volt neki magának, szükségük volt mindazoknak, kiknek később evangéliumát hirdetni kellett. Sokáig nem időzhetett Arábiában, azért pusztai magányosságáról az Apostolok Cselekedeteinek könyve nem is tesz említést. Arábiából visszatért Damaszkuszba, ahol csatlakozott a már meglevő keresztény hitközséghez, és megkezdte a hithirdetés munkáját. Damaszkuszban voltak régibb keresztény misszionáriusok. Kettőnek neve ránk maradt. Az egyik Ananiás, aki Pált megkeresztelte, a másik a tekintélyben Pál fölött eleinte kimagasló Barnabás Ciprus szigetéről. Ez a szűk körre szorítkozó hithirdetés volt az első iskola, melyben Pál előkészült az egész világra kiterjedő evangéliumhirdetéshez.

Damaszkuszban megtérése óta három év telt el, s Pál Jézusnak ősapostolai közül, „a tizenkettő” közül még egyikkel sem találkozott. Végre három évvel megtérése után egyrészt a damaszkuszi zsidóknak ellene, mint hitehagyó ellen irányuló fenyegető magatartásától kényszerítve, másrészt eltelve a vágyódástól, hogy lássa Pétert, Jeruzsálembe ment. Aki három évvel előbb Jézust és híveit gyűlölvé hagyta el a szent várost, most visszatér oda, hogy „lássa Pétert”, ki feje volt „a tizenkettőnek”. A jeruzsálemi hitközségben Pált eleinte idegenkedéssel fogadták, de kísérelte és hajdani tanulóútarsa, Barnabás eloszlatozott minden bizalmatlanságot. Tizenöt napig tartózkodott Jeruzsálemben, megbeszéléseket folytatott Péterrel és Jakabbal, Jeruzsálem püspökével. Egykori hitsorsosai és zsinagógatársai, a jeruzsálemi hellenista zsidók itt is élete ellen törtek, azért két hét múlva elhagyta a zsidó fővárost, a testvérek elkísérték a tengerpartig, hol hajóra szállt, és visszatért szülővárosába, Tarzusba. Kiket talált életben szülei és hozzátartozói közül, miképp fogadták a nagy változás után, nem tudjuk.

Tarzusi tartózkodásával, a 37. évvel kezdődik Pál hithirdető munkássága Kisázsia keleti sarkában. Tizennégy évig tart. Először Tarzusban és Tarzus vidékén, Ciliciában és a keleten szomszédos Szíriában fárad az evangélium hirdetésében; majd a negyvenes évek közepe felé Szíria fővárosa, Antiochia lesz működésének színhelye; végül a negyvenes évek vége felé első nagyobb útjára indul, de nem északra, sem nyugatra, Kisázsia közepén túl nem hatol, sőt azt sem éri el, hanem csak a délkeleti partvidék fölött fekvő városokat járja be.

Maga Pál tizennégy évre teszi az időt,⁵⁰ mely eltelt Jeruzsálemből való távozásától a Kisázsia keleti sarkában végzett hittérítéssel együtt az úgynevezett apostoli zsinatig 51–52 telén.

A tizennégy év első része tehát a tarzusi, ciliciai és szíriai hithirdetés ideje. Itteni fáradozásainak nehézségeiről, eredményéről vagy eredménytelenségéről adatunk nincs.

Míg ezeken a vidékeken hirdette az evangéliumot, azalatt a terjeszkedő egyház helyzete is lényegesen átalakult. A „tizenkettő” egytől-egyig zsidó származású volt, akiket a hellenizmus alig érintett, és akik megszokásból, valamint a zsidók között való terjeszkedés érdekében lehetőleg mindent megtartottak, ami a zsidó törvényben semlegesnek látszott. Jeruzsálemben és Júdeában a farizeusok közül is többen csatlakoztak a keresztény hitközségekhez. Ez is erősítette

⁵⁰ Gal 2,1.

a „törvény” tiszteletét. A Palesztinától északra fekvő Szíria tartomány fővárosában, Antiochiában éppen ellenkező tünetnek vagyunk tanúi.

Antiochia a római világbirodalomnak rangban harmadik városa volt. Nagy Sándor utódainak, a Szeleucidáknak, hajdani székvárosa lakóinak nagy számával (kb. 200.000), oszlopcsarnokokkal díszített, márvánnyal kövezett utcáinak szépségével, élénk forgalmú kereskedelmével még ekkor „kelet királynéja” volt. A Földközi-tenger partjától néhány órányi távolságban épült termékeny síkságon. Lakói görögök és keletiek voltak. Görögök, szíriaiak, a kelet minden népének képviselői laktak itt, köztük nagyszámú zsidóság. Bár Jeruzsálemtől kétszer oly távol volt, mint Damaszkusz, mégis korán, két-három évvel Jézus halála után az antiochiai zsidók közül már sokan Jézus híveinek vallották magukat. A hitközség alapításának Antiochiában rendkívüli jelentősége volt a fiatal kereszténység fejlődésére. A kereszténység a zsidó főváros talajáról átlépett a világváros talajára. Az első antiochiai hitközség Jézusban hívő zsidókból alakult meg. Jöttek azonban Antiochiába hellenista hithirdetők is, kik a város pogány lakossága közt szintén eredménnyel hirdették Jézus evangéliumát; a zsidó vallásból áttértek mellett a pogány megtértek szintén tekintélyes testületet alkottak. A Jeruzsálemben élő apostolok értesültek erről, s elküldték a hellenista Barnabást Antiochiába.

A jeruzsálemi apostolok tapintatára vall, hogy nem elfogult, szűkkeblű, származásában és előítéleteiben zsidó Jézus-tanítványt, hanem a széles látókörű Barnabást bízták meg vele, hogy Antiochiában rendezze, szervezze a pogány megtértekből alakult hitközséget, melynek múltja már nem kapcsolódott oly szorosan a zsidósághoz, és amelyre nézve a zsidó törvény szertartásos és polgári részei idegenek, sőt akadályok voltak. Barnabás megbízatásának fényesen megfelelt; fáradott a hálás talaj megmívelésén, a hitközség szervezésén, de úgy érezte, hogy ereje nem elégséges, tehát megértő segítőtársra van szüksége, s Pálra gondolt. Felkereste Pált Tarzusban, s magával hívta Antiochiába a negyvenes évek közepe felé. Ezzel megkezdődik Pál apostol munkája első szakának második része, az antiochiai hithirdetés.

Pál és Barnabás együttes munkája következtében az antiochiai hitközség megerősödött. Egy év múlva a hitközség tagjai az éhínségtől fenyegetett jeruzsálemi és júdeai hívek számára szeretetadományokat gyűjtöttek, s gyűjtésük eredményét Pállal és Barnabással Jeruzsálembé küldötték. Az Antiochiába visszatérteket az itteni hitközség vezető férfiai kézzel és imádsággal ünnepélyesen megbízták, hogy mint apostolok útra kelve az antiochiai egyház megbízottjaiként hitközségeket alapítsanak.

Pál és Barnabás Antiochia kikötőjéből a Kr. u. 48. év táján indultak az első nagyobb útra, mely azonban méreteiben messze mögöttük marad Pál apostoli működése második szakában tett sokkal nagyobb utaknak. A legközelebbi cél Barnabásnak hazája, Ciprus szigete volt, majd innen áthajóznak Kisázsia déli partvidékére. Kisázsiai földön útjuk eleinte egyenesen északnak tart a piszidiai Antiochiáig. Itt eltérnek eredeti útirányuktól és kelet felé fordulva kis délgaláciai városokat keresnek fel, mert sem Lisztrát, sem Ikoniumot, sem Derbet nagy városoknak nem mondhatjuk. Útjuk nem körút, mert Derbéből ugyanazon az úton térnek vissza a tengerpartra, melyen jöttek. Úgy látszik, eredetileg nagyobb utat terveztek, de Pál betegsége miatt le kellett róla mondaniuk. Pál ezután Antiochiából Jeruzsálembé megy. Megtérése után harmadízben, ezúttal az úgynevezett apostoli zsinatra, mellyel lezáródik Pál apostoli munkásságának első szakasza, s megkezdődik az 52. évben a második szakasz, a nagy utak és nagy alkotások kora.

Pálnak nagy, úgyszólván az egész akkor ismert világot befutó útjait sokban megkönnyítették a római császárság korának fejlett közlekedési viszonyai. A római hatalom kipusztította a Földközi-tengerről a kalózokat, a tengeren járást szabaddá tette. A Földközi-tengeren a téli hónapok kivételével rendszeresített hajójáratok voltak. Könnyű és gyors személyszállító hajók mentek Itáliából Görögországba, Kisázsia, Hispániába és Egyiptomba. Az ilyen személyszállító hajók merészebbek voltak, mint a teherszállítók, jobban kiveztek a szabad tengerre és nem haladtak csak a partok közelében. A teherszállító hajóknak szintén voltak rendszeres járataik; felvettek személyeket is szállításra, kiknek útjuk nem volt oly

sürgős, vagy hiányzott a pénzükhöz, hogy a drágább személyszállító hajókon utazzanak. Pálnak gyakran kellett tengeren lennie, bejárta a Földközi-tengert Antiochia kikötőjétől Hispániáig. Utolsó jeruzsálemi útja előtt (57-ben) már három hajótöréséről emlékezik meg.⁵¹ Az Apostolok Cselekedeteinek könyve utolsó két fejezetében részletesen számol be az apostol Rómába hajózásáról. Az elbeszélés élénkségével, érdeklődésével a hajózás ügyei iránt, a hajótörések csodás élményeivel valóságos apostoli Odisszea, csak hogy nem a képzelet szüleménye, hanem való események rajza Pál kísérőjének kezéből.

A szárazföldi közlekedés fejlettségének máig fennmaradt emlékei a római utak. Ha a rómaiak a birodalom területét új tartománnyal növelték, első dolguk jó utak építése volt, hogy a haderő könnyen eljuthasson a birodalom minden részébe. Augusztus császár görög mérnökökkel fölmérette az egész birodalmat, minden ezer lépésre az utak mentén távolságjelző köveket helyeztetett el, melyeken mérföldekben a legmesszebb vidékek távolságait is jelezték. A mérések alapján közlekedési térképek készültek a helységek és megállóhelyek jegyzékével. Az utazás kocsin, lóháton, hordozható hintóban és gyalog történt. A császárság korának emberei sokat utaztak, egyesek fürdőkbe, a római arisztokrácia Galliába nyaralásra, a tudósok tanulmányaik végett, az iparosok és kereskedők üzleti ügyekben, a zarándokok fogadalmaik miatt, a vándorbölcsek, hogy tanítsanak, a keleti istenek papjai, hogy vallásukat nyugaton hirdessék. Ránk maradt föliraton egy frígiai kereskedő dicsekszik, hogy 72-szer tette meg az utat Itáliából Kisázsiaiba.

A fejlett közlekedési viszonyok nagy hatással voltak a kereszténység terjesztésére; nemcsak a hithirdetők utazásait könnyítették meg, hanem a különféle népeket érintkezésbe hozták és javak s termények forgalmával az emberek lelkületét oly irányba terelték, hogy nem voltak elfogultak és bizalmatlanok az ellen, ami idegenből származott.

Pál, úgy látszik, jobban kedvelte a szárazföldi utat, mint a hajózást. Jeruzsálem felé tartó utolsó útjában Troasznál szállt a hajóról és gyalog ment jó darabon, míg kísérői a hajón maradtak.⁵² Csak egyszer látjuk lovon ülni, mikor fogolyként viszik a római katonák Jeruzsálemből Cezareába.⁵³ Rendszerint egyszerű köpenyben, poros szandálokkal vándorolt a birodalmi utak mentén. Felszerelése szegényes, csomagja igen kicsiny lehetett. Sőt még felső köpenyét is elhagyta egyszer barátjánál szentírási tekerceivel és papiruszaival egyetemben.⁵⁴ Amire útközben szüksége volt, azt keze munkájával szerezte meg.

Tudatában van ugyan jogának, hogy a hitközségek kötelessége őt eltartani, mégsem akar terhükre lenni, mert hívei többnyire szegények. Csak kivételesen és lelkéhez egészen közelállótól fogad el adományokat.⁵⁵

Család nélkül utazott. A házasságról lemondott, mert osztatlanul akart szolgálni az Úrnak.⁵⁶ Nagyszámú segítőtársat vett azonban maga mellé. Első társa, Barnabás, tekintélyben egyenrangú volt vele. A későbbiek azonban föltétlenül alárendeltjei. Az apostol „vándortársai”,⁵⁷ levélírói,⁵⁸ levélvivői, megbízott helyettesei⁵⁹ segítségére voltak az evangélium hirdetésében és a hitoktatásban,⁶⁰ vigasztalói a fogság szenvedésében. Segítőtársainak, harcostársainak, testvéreinek nevezi őket gyengéd testvéries érzéssel, és elnevezéseiben megcsendül az együttes szenvedés, közösen viselt terhek és munkák emléke.

⁵¹ 2Kor 11,25.

⁵² ApCsel 20.

⁵³ ApCsel 23.

⁵⁴ 2Tim 5,13.

⁵⁵ 1Tessz 2,9; 2Kor 11,7.9; Fil 4,15.18

⁵⁶ 1Kor 7,8.

⁵⁷ 2Kor 8,19.

⁵⁸ Róm 16, 22.

⁵⁹ 1Kor 16,10; 2Kor 8,23.

⁶⁰ 2Kor 1,19.

A nagyvilág szemében Pál a vándorprédikálók egyike volt, akik bölcséleti vagy vallásos eszme szolgálatában járták a római birodalom országutait, és városról városra menve hirdették a sztoikusok, cinikusok bölcséletét, avagy Izisnek és a kelet egyéb isteneinek tiszteletét. Az athéniak e szavakkal fogadták: úgy látszik, hogy új istenségeket akar hirdetni.⁶¹

A második század második feléből származó iratban⁶² a képzelet szüleményein talán áttükröződik még a nagy vándorapostolnak való képe, amint a római birodalmi utat rója: a királyi úton jött Pál, igen barátságos, alacsony termetű férfi, meggörbülő lábakkal, nemes tartással, kopasz fejjel, összenőtt szemöldökkel, kissé előrehajló orral. Az Apostolok Cselekedeteinek könyve annyiban megerősíti ezt a leírást, hogy szerinte is Pál volt Barnabás mellett a kisebb és mozgékonyabb;⁶³ saját leveleiből pedig azt tudjuk meg, hogy testileg gyenge volt és krónikus betegségben szenvedett. Betegsége, úgy látszik, néha súlyos rohamokban tört ki. Maga ekként nyilatkozik bajáról: tövis a húsomban, a sátán angyala, hogy zaklasson engem. Érezte a betegség súlyát, azért írja több alkalommal: gyenge testtel hirdetem nektek az evangéliumot. Betegségének tüneteiről szóló adatai homályosak, a kevés adat óvatosságra int, s a betegség fájának megállapításánál találgatásnál semmi esetre sem mehetünk tovább. Pál háromszor kérte Üdvözítőjét imádságában, hogy szabadítsa meg betegségétől. Könyörgése nem emberi, hanem isteni meghallgatásra talált: „Elegendő neked az én kegyelmem, mert az erő a gyengeségben tökéletesedik”.⁶⁴ A betegségtől sújtott testet azonkívül szinte ellepik a sebek hegedései, szenvedéseinek és üldöztetésének emlékei. Egyszer megkövezték, háromszor a római büntetést, a vesszőzést, és ötször a zsidó büntető ítékezés rettenetes harminckilenc ostorcsapását szenvedte el.⁶⁵ Szörnyű büntetés, nem minden ostorozott érte meg a harminckilencedik ütést; az ötödik csapásnál már kiserkedzett a vér, a huszadiknál a szenvedő hátáról már véres cafatokban foszlott le a hús. Betegségével, sokszor megkínzott testével Pál nagyobb utat tett meg, mint a hithirdetők bármelyike, s útja nem mindig a védett, kövezett birodalmi út. Járt elhagyatott, szakadékos, sziklás utakon, erdőségeken keresztül megküzdve állatok, emberek támadásaival, a keleti éghajlat gyilkos változásaival és kórjaival. Mi hajtotta a betegségtől kínzott embert a világmisszió útjaira? A damaszkuszi jelenés. Azóta isteni parancsként él benne a tudat, hogy ő Jézus apostola. Az történt vele, amit az ószövetség prófétáiról olvasott. Isten megjelent és hírnökévé tette. Azért mondja: a szükség hajt rá, és jaj nekem, ha az evangéliumot nem hirdetem.⁶⁶ Az egész őskereszténység hitét vallja, hogy ember önmaga nem teheti meg magát Isten küldöttének. Vannak ugyan a hitközségeknek apostolai, kik megbízásukat az egyháztól nyerték, de ezek tekintélye sem „a tizenkettő”, sem Pál tekintélye. Aki a szó való értelmében apostol, azt Isten választotta ki, az Krisztus apostola. Azért Istenre viszi vissza tekintélyét, és megfelelő hitet és tiszteletet követel magának azoktól, akikhez Isten küldötte: Krisztus helyett járunk tehát követségben és Isten int általunk titeket.⁶⁷ Emellett nála is előtérben áll Krisztus közeli eljövételének reménye. Tudta és vallotta, hogy Krisztus másodszori eljövételének napját senki sem tudja,⁶⁸ mégis lelkében ott van az őskereszténység sóhajtása: Marana atha, Uram, jöjj! Sóhajtásában ott élt a remény, hogy Krisztus nemsokára jönni fog. Jönni fog, ha már az egész világban hirdetik evangéliumát. És Pál, miután a főapostolokkal egyetértőleg kijelölte működése terét,⁶⁹ siet lázasan, egyik helyről a másikra, hogy Krisztus eljövetele ne halasztódjék.

⁶¹ ApCsel 17,18.

⁶² Acta Pauli et Theclae.

⁶³ ApCsel 14,12.

⁶⁴ 2Kor 12,8.9.

⁶⁵ 2Kor 11,23.

⁶⁶ 1Kor 9,16.

⁶⁷ 2Kor 5,20.

⁶⁸ 1Tessz 5,2.

⁶⁹ Gal 2,4.

Hithirdető útjainak irányát csak nagyjában látja maga előtt, részletekre kidolgozott terve nincs. Útjainak irányát nagyban kijelölték a római birodalom nagy országutai; állomásai a nagyobb városok, melyekben zsidó letelepültek is voltak nagyobb számban. Többször isteni sugalmazásoktól és látomásoktól vezettette magát új célok felé. Mikor Efezus felé tart, a „Szentlélek megtiltotta” neki, hogy oda menjen.⁷⁰ Északnak akar menni Bitinián át, „de Jézus lelke nem engedte”.⁷¹ Troaszban az Égei-tenger partján álomlátás hívja át Macedóniába. Minden áron előre akar jutni, de maga sincs a terv részleteivel tisztában.

Kisázsia és a Balkán működésének területei apostoli élete második szakában. Korinthusból Rómába, Rómából Hispániába irányul vágyódása. Főbb vonásaiban meg tudjuk jelölni az Apostolok Cselekedeteinek és Pál leveleinek adatai alapján az apostol útjainak irányát. Négy hithirdető utat szokás megkülönböztetni. Az első még Pál apostoli működésének első szakába, az apostoli zsinatig tartó tizennégy évbe esik, és a későbbiekhez viszonyítva csak szárnybontogatásnak látszik. A négy útra való hagyományos felosztást áttekinthetőség kedvéért megtarthatjuk, de ne feledjük, hogy Pál apostoli munkásságának második szakában tulajdonképpen vándoréletet folytatott; egyes városokban, Efezusban és Korinthusban oly hosszú ideig tartózkodott, hogy alig lehet e tartózkodást megelőző és követő utakat összefüggő egésznek tekinteni.

A nagy utaknak kora az apostoli zsinat után 52-ben kezdődik, s tart Pál haláláig, leszámítva a cezareai fogságnak két, az első római fogságnak szintén két évét és a kivégzését megelőző második római fogságot.

Az apostoli zsinatról Jeruzsálemből visszamegy Antiochiába, s innen indul a nagy útra. Ezúttal szárazföldön, a szíriai hegységen át jut Kisázsiába; meglátogatja az első útban alapított kisázsiái egyházakat, azután észak felé tart Kisázsia szívébe. Úgy látszik, eredetileg észak felé egészen a Fekete-tenger partjáig akar jutni, de a „Lélek megtiltja neki”, és azért nyugat felé fordul. Még nem gondol az Európába való átkelésre, pedig már látja Kisázsia nyugati partvidékéről az Égei-tenger vizeit, melyeken túl Európa földjén nagy feladatok várnak rá. De a Dardanellák alatt az Égei-tenger partján fekvő Troasz városában éjjel látomása van. Macedón férfi áll előtte és könyörög neki: Jöjj át Macedóniába és segíts rajtunk. Troaszról tehát áthajózik Macedóniába és Krisztus születése után félszázaddal Európa földjére lép. A Filippi városában alapított hitközség, mely mindenkor kedveltje maradt, első alapítása Európában. Rövid ideig tartó munkásság után a város lakossága zavarogni kezd, a hatóság közbelép, s így el kell hagynia Filippet. Útja most déli irányban Görögország felé vezet. Közben még Bereában és Tesszalonikában alapít hitközséget. Görög földön felkeresi Athén városát. Csak rövid ideig tartózkodik itt. A nagy múltú, előkelő város, régi alapokon fejlődött kultúrájával, még jó ideig szinte bevehetetlen vára maradt a pogányságnak. Pál sem ér el benne nagyobb eredményeket. Azonban fáradozásának halhatatlan emléke gyanánt ránk maradt az athéni areopágbán mondott beszéde, mely az ismeretlen Isten oltárából indul ki. Görögországi munkásságának főhelyéül Korinthus választja, ahol másfél évig tartózkodik. Korinthus más jellegű város volt, mint Athén. Lakossága és kultúrája nemzetközibb, s nem gyökerezik oly régi hagyományokban. A gazdag és könnyűvérű kereskedővárosba aggódva és bizalmatlankodva lép az apostol. Kevés előkelőt, gazdagot és nemes származásút nyer meg Jézus hitének. Rabszolgák, kisemberek alkották a korinthusi hitközség zömét; többnyire pogányok, kevés zsidó származású. Fáradozásai Korinthuson kívül Achája más városaiban is teremtettek hitközségeket. Másfél évnél tovább tartó tevékenység után Pál elhagyja Korinthus s visszatér Antiochiába.

Antiochiában nem sokáig pihen. Második nagy útjában működésének színhelye főként a Balkán-félsziget volt, Macedónia, Tesszália és Görögország. Kisázsián áthaladt ugyan, de a

⁷⁰ ApCsel 16,6.

⁷¹ ApCsel 16,7.

nagy tengerparti városokat az úgynevezett Asia proconsularisban elkerülte. Ezekre irányul figyelme, mikor harmadik nagy útjára indul és Kisázsia szívéen, Galácia tartományon át Efezusba jön. Majdnem három évig tartózkodik a kétszázezer lakosú fényűző városban. Efezus e korban a bűbajosok és varázslók főfészke. Ephesia grammata névvel illették a varázslószövegeket. Artemis-Diana temploma egyike volt a világ hét csodájának. Híre sok zarándokot és élvezethajhászt vonzott a városba. Pál nagy veszélyek között sikerrel működik Efezusban. Az itt alakult hitközségek a kereszténység első századaiban vezető szerepet játszottak. Majdnem három évig tartó munkásság után Pál átmegy Európába. Macedóniában fáradozik néhány hónapon át, majd Korinthusba tér vissza, ahol szintén néhány hónapig időzik. Közben gyűjtést rendez a macedóniai és acháji hívek között a jeruzsálemi egyház szegényei számára. Korinthusból Macedónián át visszatér Palesztinába. 58-ban Kr. u. érkezik vissza Jeruzsálembe, s egy időre kénytelen hithirdető útjainak folytatásáról lemondani.

Jeruzsálemben a kisázsiai zsidók azzal vádolják, hogy „mindenütt a törvény és a szent hely ellen tanít”, és zavargást támasztanak. A tömegből a római katonaság szabadítja ki, és az Antónia-várba viszi. Hiába akarja magát a nép előtt beszédben védelmezni, a zsidók élete ellen törnek, s a római katonai parancsnok jónak látja Pált Jeruzsálemből Cezareába vitetni a római helytartóhoz. A jeruzsálemi zsidók békebontásról vádolják Pált. A helytartó el nem ítéli, de fogságban tartja két éven át. 60-ban Félix helytartó helyét Fesztusz foglalja el. Nemsokára Fesztusz hivatalba lépése után Pál a császárhoz fellebbez. Mint római polgárnak joga van bármely hatóságtól a császár ítélőszékéhez fellebbezni. A császárhoz fellebbeztél, a császárhoz megy – e szavakkal veszi tudomásul Fesztusz Pálnak fellebbezését. A tengeri út Rómába hányatott. Málta szigetén hajótörést szenvednek, s ott kell telelniük. 61 tavaszán érkezik Pál Rómába, ahol „szabad és tisztességes” fogságban tartják pörének eldőlteig. Lakást bérelhet, látogatókat fogadhat, de a császári testőrségnek egy katonájához van láncolva könnyű bilincsekkel. Mint fogoly is folytathatja a hittérítés munkáját, s a tulajdonképpeni börtönbe csak két év múlva jut, 63 tavaszán, amikor pörének tárgyalására került a sor. Ügye szerencsés befejezést nyer, és fogságából kiszabadul.

Kár volt a tudományos kritika nevében kétségbe vonni a régiek tanúságán nyugvó ismeretünket, hogy Pál kiszabadulva a római fogságból, megtette negyedik nagy hithirdető útját. A fogságból kimenekült sas módjára Pál eljut egész a nyugat határáig, amint körülbelül harminc évvel később római Kelemen írja. Elmegy nyugatra Hispániáig, aztán visszatér a keletre, Kréta szigetére és a kisázsiai, macedóniai és görögországi hitközségekbe. Életének ez a szakasza homályba vész. Végül ismét Rómában súlyos börtönben sínylődik, és ezúttal, 67-ben, de talán néhány évvel előbb, eléri a vértanúk koronáját.

Pál élete a jeruzsálemi apostoli zsinattól kezdve párjukat nem találó alkotások és egyúttal rettenetes szenvedések és küzdelmek láncolata. Félelme és szorongása dacára érzi, hogy Jézus vezeti őt, mint foglyát, diadalmas menetben az egész világon át. Útjaiban a zsidó diaszpóra irányát követte. Főként a világvárosok nagyobb zsidótelepeikkel voltak működésének helyei.

Ha új városba érkezik, a zsidónegyedben keres lakást, ahol sátorkészítő mesterségét folytathatja. Gazdája tudakozódik vendégének neve, származása és a jeruzsálemi újdonságok után. A zsidónegyedben gyorsan elterjed a hír, hogy Saul rabbi Tarzusból a városba érkezett, új hírekkel és tanításokkal. A kíváncsiak közt, kik felkeresik, zsidó prozeliták is vannak. Miközben Pál a sátorvásznán dolgozik, megkezdődik a kérdezősködés. Az apostol siet beszédét ráterelni evangéliumára. Fontosabb elbeszélője van, mint más zsidó vándornak: eljött a Messiás, Jézus a neve. Szombati napon a zsinagógába megy, hova híre nagy tömegekben vonzza az embereket. Az ószövetségi szentírási szakasz felolvasása után a zsinagóga elüljárójától engedélyt kap, hogy a gyülekezethez szólhasson és előadja tanítását. Evangéliuma tanítás Jézus személyéről és szavairól: „A hit hallásból jó, amit pedig hirdetünk, az Krisztus

igéje”.⁷² Hallgatóságától az apostol hitet és erkölcsi megtérést követel. A hithirdetést rendszerint újabb oktatások követik, majd a megtérők megkeresztelése a Szentlélek adásával.⁷³ Később az istentiszteletet, elsősorban az úrvacsorát rendezi, és a hitközséget szervezi püspökök és diakónusok kijelölésével és megadásával.⁷⁴

A zsinagógákban Pál az alexandriai görög szentírásfordítást találta használatban. Hallgatóinak vallásossága az alexandriai fordítás szellemében nőtt nagyra. A prozeliták révén utat talált a pogány körökhöz is. Az Apostolok Cselekedeteinek könyve Pál működését az egyes községekben úgy tünteti föl, hogy már egy-két beszéd után bekövetkezett a szakítás a zsidókkal a zsinagógában. Pál ezentúl nem hirdethette a zsinagógában evangéliumát, de már talált érintkezést az egy istenség hite felé hajló, vallásos érzületű pogányokkal. Egyiket-másikat már megtérítette, s ezek voltak kiindulópontjai a továbbiak számára. Valamelyik megtértnek házában folytatta munkáját. Egy-egy ilyen ház rendszerint az alakuló hitközség magva, középpontja lett. Az ő elve szerint „Isten igéje nincs megkötve,”⁷⁵ azért az utcán, piacon és tantermekben is hirdeti az evangéliumot.

Előadásmódjáról maga írja: az én beszédem és prédikálásom nem emberi bölcsességnek rábeszélő ékesszólásában állott.⁷⁶ Szavai, legalább a görög hallgatóság előtt, egyszerűeknek és mesterkéetleneknek látszottak. Ellenfelei azt mondták róla, hogy a beszédben járatlan, beszéde gyarló. Nem törte magát a divatos szónoklás szabályainak betartásában, mégis beszédei az igazságot keresőknek vonzóak és hatásosak voltak. Elragadó erővel kellett szólnia, hiszen hangoztatja, hogy beszédje a léleknek és erőnek megmutatásában állott.⁷⁷ Különben is érthetetlenek volnának elért nagy eredményei. Békességes időben lakásán is rendelkezésére állott embertársainak. Állandóan ki-bejárnak nála. Közben pedig a hírnök már vár a levélre, melyet valamelyik távoli egyházhoz kell vinnie. Egy pillanatra csendesség van az apostol lakásán: leül a félig kész levél folytatására. Keze, szeme kézimunkáján van, s közben másoknak mondja tollba fejtegetéseit és üzeneteit. „Beszéljek bár embereknek vagy angyaloknak nyelvén, ha szeretetem nincs, olyan lettem, mint a zengő érc, vagy pengő cimbalom ... A szeretet türelmes.”

Gyakran zajongó ellenséges tömeg veszi körül lakását; sokszor kövek röpülnek a házra, melyben tartózkodik. A zsidók fellázítják ellene a város lakosságát.

Két félelmetes ellenséggel kell egész életén át küzdenie. Az egyik a zsidóság, a zsinagóga hatalma, a másik a zsidó irányzat a keresztény hitközségekben. Attól a pillanattól kezdve, amelyben a zsinagóga az ő személyében és működésében a hitehagyást látja, felveszi vele a harcot életre, halálra. A zsidók mindenütt üldözik, ellene lazítanak, bántalmazzák és sokszor csak az isteni gondviselés csodája menti ki a halál torkából.

De ez a küzdelem, és az is, melyet a pogány hatalommal s a keletkező eretnokségekkel kell megvívnia, messze mögötte áll annak, mely a zsidózó keresztények részéről zúdul rá. A megtérését követő időben a jeruzsálemi és júdeai hitközségekben nagy a farizeusok száma. Törhetetlenül ragaszkodnak Mózes törvényéhez és lelkükben még él a zsidó nép világtörténelmi jövőjének reménye. Eleinte nem jó szemmel nézik a pogányok befogadását az egyházba, de azután kénytelen-kelletlenül beletörődnek. Az apostolok tekintélye és a Szentlélek kiáradása a pogányokra megtöri ellenkezésüket. De reményeik újra szárnyra kapnak, mikor tanúi a kereszténység gyors elterjedésének. A kereszténység eszköz az ő szemükben arra, hogy a pogányok Jézus tanításának közvetítésével a zsidóságba vezettessenek. Azt kívánják,

⁷² Róm 10,17.

⁷³ Ef 1,13.

⁷⁴ Fil 1,1.

⁷⁵ 2Tim 2,9.

⁷⁶ 1Kor 2,4.

⁷⁷ Ugyanott.

hogy a pogányok csak úgy lehessenek a keresztény hitközségek tagjai, ha előbb körülmetéltetik magukat, és magukra is kötelezőnek ismerik el a mózesi törvényt. Megütköznek azon, hogy Pál a pogányokat felveszi az egyházba, anélkül, hogy körülmetéltetné és zsidókká tenné őket, sőt, hogy a híveket a szertartási törvények alól fölmenti. A küzdelemnek minden részletét nem ismerjük. Az Apostolok Cselekedetei így adják elő a harcnak kezdetét. „Némelyek, akik Júdeából, jöttek, így tanították a testvéreket: hacsak mózesi szokás szerint körül nem metéltedtek, nem üdvözülhettek”. Pál és Barnabás első útjukról térnek vissza Antiochiába, mikor a júdeai zsidózók ebben a városban így akarják a megtért pogányokat a törvény betartására kötelezni. Ezekkel a békebontókkal „nem csekély vitájuk támadt”, azért felmennek Jeruzsálembe az apostolokhoz és vénekhez, hogy határozatukkal és tekintélyükkel döntést hozzanak. Így jön létre 51-ben az ún. apostoli zsinat. Pál a diadalérzetével tekint mindenkor vissza erre a jeruzsálemi napra. A legtekintélyesebb apostolok, Jakab, Péter és János jobbukat nyújtják neki a barátság jeléül,⁷⁸ és a zsidózó rendezőket teljes mértékben elítélik.⁷⁹ Pál ellenfelei az apostolok állásfoglalása miatt kudarcot vallanak. De a jeruzsálemi tanácskozás után is maradnak nehézségek.

Az apostolok általánosságban kimondották a pogányságból a kereszténységre tért hívek mentességét a mózesi törvénytől, de határozatuk nem rendezte világosan az egy hitközségben élő pogányokból lett keresztények viszonyát a zsidóságból megtértekhez. Ez utóbbiaknak meg volt a joguk a törvény betartására. Erről az apostolok határozata nem intézkedett. A jeruzsálemi és júdeai zsidó túlzók tehát arra izgatták a zsidókeresztényeket, hogy zárkózzanak el a tisztátlan, a törvényt be nem tartó pogánykeresztényektől. Így az antiochiai hitközségben is szakadás történt a zsidókeresztények és a pogányságból megtértek között. Történt, hogy Péter apostol Antiochiába jött, és egy ideig úgy élt, mint a pogánykeresztények, de azután a Jeruzsálemből jövő izgatóktól megfélemlítve a zsidókeresztényekhez csatlakozott, és visszavonult a pogánykeresztények közösségétől. Pál Péter eljárásában veszélyeztetve látta az evangéliumi szabadságot, és „szembeszállt Péterrel”.⁸⁰ A zsidózók másutt is nyomon követték Pált, júdeai tekintélyekre hivatkozva nehézségeket gördítettek útjába; tekintélyét gyanúsításokkal és rágalomokkal rontani igyekeztek, és a zsidókat mindenütt fellázították ellene. Pál azonban minden üldözés ellenére kitarzott evangéliuma mellett, hogy a Jézusban hívőnek nem zsidóvá, hanem új teremtménnyé kell válnia Krisztusban.⁸¹

Amint Jézus, úgy Pál is főfeladatának a személyes tevékenységet és az evangéliumnak szóval való hirdetését tartotta. Apostolságának első szakában, kis területekre szorítkozó igehirdetésében nem is érezte szükségét annak, hogy szóbeli tanítását levelekkel kiegészítse, már csak azért sem, mert ezen idő alatt a hitközségek alapítója, szervezője tulajdonképpen nem is Pál volt, hanem társa, Barnabás. Apostolságának ezen szakából tényleg nem is maradtak ránk levelek. Az apostoli zsinat után azonban egyéb tényezők mellett, főleg a folytonos zsidó üldözések serkentették arra, hogy leveleket írjon. Hithirdető útjaiban vagy fogságaiban nem tudott mindenütt jelen lenni, ahol személyes jelenléte kívánatos volt; kivált nem tudott elegendő ideig egy helyen tartózkodni, hogy minden egyes hitközségnek szilárd és ellenálló alapjait lerakja. Tehát szabad óráiban leveleket mondott tollba. A csüggedőket bátorította, a kételkedőket felvilágosította, a tévedezőket az igazság útjára visszavezette, a rágalmozóktól, rajongóktól, tévtanítóktól behálózottakat az evangéliumra visszatérítette, és mindenkihez szította a szeretet tüzét Krisztus, az evangélium és a keresztény életideál iránt.

A zsidókhoz írt levél kivételével leveleinek külső alakja az antik levélírás mintáját követi. A bevezetésben helyet foglal az író neve, az üdvözlés a címzettekhez és az antik üdvözlésnek

⁷⁸ Gal 2,9.

⁷⁹ ApCsel 15,24.

⁸⁰ Gal 2,11.

⁸¹ 2Kor 5,17; Gal 6,15.

megfelelő áldásmondás. A levél törzse rendszerint két részre oszlik. A második rész az első, elméleti hitigazságokat tárgyaló részből gyakorlati következtetéseket von a valláserkölcsei életre. A befejezésben személyi vonatkozású megjegyzések, tervek, megbízások és üdvözetek következnek. A kész levelet, melyet tollba mondott, nagy, gyakorlatlan betűivel rendszerint saját kezűleg írta alá bezáró üdvözzel és rövid erélyes intelemmel. Levelei nem akartak irodalmi termékek lenni a könyvpiac számára, hanem egyszerű, szívből és lélekből fakadó valóságos levelek. Valamennyi adott alkalmakból, határozott viszonyokból és szükségletekből nőtt ki; de nem lehet őket az irodalom fogalmán alul vagy azon kívül helyezni⁸² oly értelemben, mintha sebtében, átgondoltság nélkül, minden retorikai és esztétikai tekintet mellőzésével kerültek volna papírosra. Minden nagyobb levélben vannak fenséges részletek, művészi csiszolt és mesteri foglalatba helyezett drágakövek megkapó önvallomásokból, elragadó himnuszokból, nagyszellemű szentenciákból. Páratlan művészet nyilvánul meg a szívhez szóló és szívet megrázó hang eltalálásában. Mindez nemcsak nagy kifejező képességre vall, hanem bizonyos fokú gondosságra is, melyet a csillogó színpadias és mesterkéltszóvirágok megvetése dacára a levelek megszerkesztésére fordított. Nem akart kápráztatni, sem a retorika fogásaival, sem a nyelvezet művészi voltával, de lelki világának gazdagsága, képzelőtehetségének élénksége, szellemének élessége, viharosan szenvedélyes szívének izzása s mindig előtérben álló nagy céljai nyelvezetének mégis lendületet, erőt és férfias szépséget adtak.

Leveleiből tizennégy maradt ránk. Legtöbbjét egyes hitközségekhez,⁸³ másokat egész vidékekhez,⁸⁴ egyet magánszemélyhez,⁸⁵ hármat hitközségek vezetőihez intézte.⁸⁶ Leveleinek jelentősége megbecsülhetetlen. Ha itt-ott hosszabbak is a részek, amelyek adott alkalmakból és a kor szükségleteiből keletkeztek, mégis a kor szülte keretből mindig ki-kimeredezik valami általános és örök érvényű, valami nagy és isteni, ami minden kornak szellemi és erkölcsi tápláléka. A Filemonhoz szóló kis levél is tanúja, hogy az aprólékos dolgokat is nagy elvek szöge alatt látta, s a hétköznapi szürkeségből az örök világosság alá tudta helyezni. Ezért a bennük lefektetett eszmék és szemlélődések a későbbi századokra a legmélyebb hatást gyakorolták, úgy annyira, hogy a keresztény hittudomány története jó részben érthetetlen Pál ismerete nélkül.

A történetíróra végtelen fontosságúak azért is, mert közvetlen bepillantást engednek az első pogánykeresztény hitközségek benső történetébe és szervezetükbe, s feltárják előtte az átalakulásokat és küzdelmeket, melyeket az evangélium felidézett. Elsőrangú, sőt részben egyedüli források az apostoli kor külső és benső történetének megismeréséhez, melynek főhőse és középpontja Pál volt, s amelyet ő teremtett meg a zsidópalesztinai szűk kereteket áttörő világmissziójával.

Megismerjük e levelekből magát Pált is. Oly ritka módon tárják fel lelkületét és egyéniségét, hogy a császárság első idejéből az összes kortársak közül az ő szellemét ismerjük legbehatóbban.⁸⁷

Leveleiben megvillan a lángelme. „A betű öl, a lélek pedig élte”.⁸⁸ Aki ezt írta és vele egy sorban álló nyilatkozatokat tett, már csak azért is halhatatlanságot érdemel. – „A zsidók jeleket kívánnak, a görögök pedig bölcsességet keresnek”.⁸⁹ „Nem beszédben áll az Isten országa,

⁸² Mint pl. Deissmann, Licht von Osten.

⁸³ Róma, Korinthus I,II. Filippi, Tesszalonika I., II. Kolossze Efezus.

⁸⁴ Galácia, (Efezus), Zsidókhoz.

⁸⁵ Filemon.

⁸⁶ Titus, Timóteusz I., II. A zsidókhoz intézett levél fogalmazása nem származik Páltól, csak a tartalom, a gondolatok.

⁸⁷ Deissmann, i. m. 217. l.

⁸⁸ 2Kor 3,6.

⁸⁹ 1Kor 1,22.

hanem erőben”.⁹⁰ „A tudás felfuvalkodottá tesz, a szeretet ellenben épít”.⁹¹ – „Az evangélium Isten ereje minden hívő üdvözítésére”.⁹² Így tör a felszínre a lángelme mellett a hosszú évek gazdag tapasztalása. Nem a szellemeskedő író csiszolt mondásai ezek. A kézműves apostol egyszerű emberekhez beszél hatásvadászás nélkül, és önkéntelenül tör elő nagy szelleme. Pál méltán foglal helyet az ókor „legnagyobb lélekismerői mellett.”⁹³ Egyesek azt vélték, hogy a való élet jelenségeinek megfigyelésére kevés érzéke volt; országokat és tengereket bejárt, népek között élt, városok mellett elhaladt, anélkül, hogy lelkében nyomot hagytak volna. Igaz, hogy lelkét teljesen és szinte egyedül az evangélium hirdetésének nagy feladata kötötte le, s mindenütt a vallásos gondolatot kereste, pl. az athéni oltáron nem a művészet ötlött szemébe, hanem a felirat: az ismeretlen istennek. De tagadhatatlan, hogy a maga szívét egyrésről gyengeségeivel, bűnösségével, ellenmondásaival és ösztöneivel, más részről erejével, hősiességével és nagy szeretetével ismerte, és ez az önismeret adta meg neki a kulcsot mások ismeretéhez. Kiindulva önismeretéből eljutott „az ember” ismeretére is.

A bensőség, az önmagába való elmélyedés talán a puszták remetéjévé tette volna, ha a természet nem ad neki törhetetlen és merész tetterőt. A kereszténységben épp oly tevékenynek kellett lennie, mint amennyire kivette előbb részét a keresztények üldözésében. Élete munka és küzdelem. Szinte csodás kitartással valósít meg tervet terv után, hódít területet terület után, kis kérdéseket is egész lélekkel old meg, de közben nem feledkezik meg a nagyokról sem. Szenvedés és küzdelem nem tudja kitartását megtörni; tettekre-készségével karöltve halad áldozatkészsége. A szenvedés fáj neki, de le nem sújtja. Sok bajban vagyunk – úgymond – de kétségbe nem esünk.⁹⁴ Ez a munkálkodás csak teljes odaadásból származhatik. Amit tesz, azért teszi, hogy mennél több embert nyerjen meg Krisztusnak.⁹⁵

Az odaadásnak, a törhetetlen tetterőnek és a kimeríthetetlen áldozatosságnak forrása és indító oka nagy hivatásának tudata. A damaszkuszi jelenés óta tudja, hogy folyton és a világ határáig apostolnak kell lennie. Mint másodrangú mozgató megvan lelkében a jutalom reménye is, mellyel eltelve mondja élete végén: oda át pedig el van téve számomra a kiérdemelt koszorú. Ez a kifejezés mutatja, hogy a kellően szabályozott egyéni önérzet sem hiányzott nála. Alázatos a legnagyobb fokban; érzi semmiségét Isten előtt; de mivel az alázatosság igazság, nem huny szemet múltja előtt, hanem érzi azt is, hogy másoknak például szolgálhat,⁹⁶ és rámutathat végzett munkájára: többet munkálkodtam valamennyinél. Mivel azonosítja magát az evangélium ügyével, érzelmes lelkének egész erejével és gyengeségével szereti azokat, akik evangéliumát engedelmes megadással fogadják, és türelmes azok iránt, kik gyengeségből vétettek tanítása ellen.⁹⁷ Szereti híveit, mint az atyjuk,⁹⁸ sőt gyengédebben, anyai szeretettel.⁹⁹ Megható szeretet hangjai csendülnek meg a Filippibeliekhez és Filemonhoz írt leveleiben. De ahol szándékos ellenszegülést lát apostoli tekintélyével és munkájával szemben, kemény, metsző, sőt gúnyos is tud lenni.¹⁰⁰

Lelkülete különböző egyénekre nagyon különböző hatású. Ellenfelei szemére lobbantják, hogy személyes jelenlétekor alázatos és gyenge, a távolból pedig kemény és bátor; hogy könnyen tesz ígéretet, melyet aztán be nem vált. Sőt védekezésén keresztül csillámlik a

⁹⁰ 1Kor 4,20.

⁹¹ 1Kor 8,1.

⁹² Róm 1,16.

⁹³ Wernle, Paul als Heidenmissionär.

⁹⁴ 2Kor 4,8.

⁹⁵ 1Kor 9,19.

⁹⁶ 2Tessz 3,10.

⁹⁷ 1Kor 8; Róm 14,1–15,13.

⁹⁸ 1Tessz 2,11; 1Kor 4,14.

⁹⁹ Gal 4,14.

¹⁰⁰ 2Kor 11.

meggyanúsítás, hogy pénzdolgokban nem egészen megbízható.¹⁰¹ Ezek a vádak jogtalanok. Ellenfeleinek gonosz indulatán alapulnak; itt-ott talán az apostol impulzív lelkületének félreértésén, amely keménységből mindjárt a leglágyabb megbocsátás és szeretet érzelmébe tud átcsapni.

A megértő hívek gyengéden és kiváló tisztelettel ragaszkodnak hozzá. „Mint Isten angyalát, sőt mint Krisztust magát” fogadják őt a galáciai hívek.¹⁰² Az efezusi hitközség vénei sírva búcsúznak el tőle: nyakába borulva, csókolgatják őt.¹⁰³ Még mélyebb, állandóbb és ragaszkodóbb Filippi híveinek szeretete.

Amily izguló egyébként kedélye, oly biztos és fensőbb nyugalmat mutat veszélyek idején. Jeruzsálemben az Antonia-várnak lépcsőjén a lázongó tömeget kézmozdulatával csendre szorítja. Nyugodt bátorsággal áll a földi hatalmasságok, Ciprus prokonzula, Júdea helytartója, Agrippa király és a zsidó főtanács előtt; nem retten meg ilyenkor, ámbár máskor félelemmel és szorongással lép egy-egy új működési területre. A vihartól hányatott hajón egyedül őrzi meg nyugodtságát, s ez uralmat biztosít neki a lelkeken.

Egyesek ellentéteket keresnek Pál értelmi felfogásaiban és kedélyvilágában.¹⁰⁴ De a látszat csal. Mindez csak gazdag lelki világának sokszerű kitükröződése. Elméjének élességével a dolgokat a legkülönbözőbb oldalról tudja szemügyre venni, s azok más és más világitásba helyeződtek előtte, más és más behatást gyakoroltak lelkére és kedélyére.

Egyszer remeg a haláltól, máskor óhajtja; egyszer kemény, máskor ellágyul; egyszer öntudatos, máskor alázatos.¹⁰⁵ Ezek mind igaz és mély érzelmek, s a nagy lélekben megférnek egymással, mindegyik a maga helyén és idején.¹⁰⁶ Gazdagon váltakozó benső életét egységes szellem hatja át: a nagy életcél, mely hivatásából fakad.

¹⁰¹ 2Kor 11,10; 12,16; 7,2.

¹⁰² Gal 4,14.

¹⁰³ ApCsel 20,37.

¹⁰⁴ Deissmann, Paulus, „Polaritát”.

¹⁰⁵ 2Kor 12,9.

¹⁰⁶ 2Kor 12,10.

Jézus és Pál

Pál hirdeti, hogy a damaszkuszi jelenés életének, érzéseinek és gondolkodásának új tartalmat adott. Krisztus az életem – kiált fel.¹⁰⁷ Minden fáradozása, szenvedése, élete, halála Krisztus szolgálata. Efezus „vénei” előtt hangoztatja, hogy bilincsektől, szenvedésektől nem fél, életét sem sajnálja, csak hogy befejezhesse pályafutását, az ige szolgálatát, melyet az Úr Jézustól nyert.¹⁰⁸

Túláradó szeretettel írja: Krisztus szeretete ösztönöz bennünket.¹⁰⁹ Ki választ el minket Krisztus szeretetétől? Sem halál, sem élet, sem angyalok, sem fejedelemségek, sem hatalmasságok, sem jelenvaló, sem jövődő el nem választhat minket Isten szeretetétől, mely a mi Urunk Jézus Krisztusban van.¹¹⁰ Velősen fejezi ki azt, hogy életének tartalma Krisztus: Krisztus él bennem – én élek Krisztusban.

A damaszkuszi jelenés az ő életében a misztikus tapasztalások sorozatának kezdete. Ettől kezdve több „látomása és kinyilatkoztatása” volt, de nem szereti őket emlegetni. Egyet mégis elmond a korinthusiakhoz írt második levelében. Ehhez fogható nem igen volt az ő életében. „Elragadtatott a harmadik évig, a paradicsomba és titkos igéket hallott, melyeket embernek nem szabad kimondania.”

Az elragadtatások, jelenések, látomások és misztikus tapasztalások Istentől és Jézussal való életközösségből eredvén, nem teheték, nem is tették őt a való élet iránt érzékét veszített rajongóvá; nála a titokzatos és rendkívüli eszköze az erkölcsi tökéletességnek. Tanítása erkölcsi mélységeket főd. Istene, kit imád, gyűlöli a bűnt és parancsolja az erényt. Szerinte az erkölcsi élet elválaszthatatlan a vallásosságtól. A megkereszteltek Krisztust öltik magukra,¹¹¹ tehát le kell vetniük a sötétség cselekedeteit, hogy naponkint újból magukra öltsek Jézus Krisztust.¹¹² Részletes szabályai finoman fejlett erkölcsi érzékről tanúskodnak. Kívánja, hogy a hívek a gyenge testvér kedvéért megengedett dolgokról is lemondjanak. És maga is tette váltotta, amit másoktól követelt. Már mint farizeus ifjú megtanulta, hogy önmagán dolgozzék, akaratát fékezze, magának szabályokat állítson. A tökéletesedés művében sohasem lanyhult, sőt a Krisztussal való életközösség érzetéből új életeszményt és újabb erőket merített. „Legyetek az én követőim, amint én is Krisztusé” – „mindent megtehetek azáltal, aki engem erősít”.¹¹³

A damaszkuszi jelenés lelkébe ültette jövő tanításának csíráját, amelyet aztán elsősorban Isten kegyelmei fejlesztettek, másodsorban pedig természetes behatások, az érintkezés Ananiással, a damaszkuszi Jézus-hívőkkel, egyes apostoli tanítványokkal, mint Szilással és Barnabással. Sőt később új látomások és kinyilatkoztatások is nyitottak előtte tágas távlatokat a természetfölötti rend titkaiba és szépségeibe.

Szent Pál tanítása minden eredetisége mellett föltétlen függésben van Jézus tanításától. Jézus azt mondta, hogy Isten országa, melynek evangéliumát hirdette, az ő országa. Pál csak Isten eszközének és Krisztus szolgájának mondja magát. Nem akar Isten igéjének meghamisítója lenni, hanem őszintén hirdeti Isten igéjét, melyet Jézus tanított.¹¹⁴ Így ítélnék az ő tanításáról azok is, akik már előbb Jézus hívei voltak. Az ősapostolok viselkedése Pállal szemben barátságos és testvéries.

¹⁰⁷ Fil 1,21.

¹⁰⁸ ApCsel 20,24.

¹⁰⁹ 2Kor 5,4.

¹¹⁰ Róm 8,35.

¹¹¹ Gal 3,27.

¹¹² Róm 13,12–14.

¹¹³ 1Kor 4,16; Fil 4,13.

¹¹⁴ 2Kor 2,17.

De nem lehetett volna ilyen, ha ő Jézus tanítását megsértette volna. Kevésre becsüli Jézus hatását közvetlen tanítványaira az, aki elhiszi, hogy ezek Pált testvérül fogadják, ha az ő hite csak néhány pontban egyezik az ő evangéliumokkal, egyebekben pedig újít. Viszont Pál is kifogásolta ugyan Péter eljárását egy esetben, de sohasem Péter evangéliumát. Sőt határozottan kijelenti, hogy nincs különbség az evangéliumban, akár ő hirdeti, akár a régibb apostolok: ám akár én, akár ők, így hirdetjük és így hittétek.¹¹⁵

Ismételten kerestek már ellentéteket, áthidalhatatlan szakadékokat Pál tanítása és az őt megelőző kereszténység hite, vagyis az ősbibb evangélium között. Az ősbibb evangéliumot az első három evangéliumi iratban, az úgynevezett szinoptikusokban vélték megtalálhatni, a negyedik evangéliumot pedig, mint későbbi eredetűt, Pál befolyásától tették függővé. Ebben a felfogásban csak annyi az igaz, hogy a nyilvános kinyilatkoztatás Krisztus ígérete folytán az apostoli korban is folytatódott és ekkor tetőződött be; s hogy Pál kegyelmes életével és hatalmas tehetségével igen mélyre hatolt a krisztusi eszmékbe. A kinyilatkoztatott tan tehát tovább fejlődött, de Pál el nem hagyta az ősbibb evangélium alapjait, s ellentétbe nem került vele. Ez ellenkeznék Pál önvallomásaival, melyekben a krisztusit erőteljesen hangsúlyozza.

Fő vád ellene, hogy megváltoztatta az ősegyház hitét Jézusról és a szinoptikus evangéliumok egyszerű Jézusa helyébe a maga ragyogó Krisztusát állította.

A szinoptikusok Jézusa érzi függését a mennyei Atyától, imádja őt, és tanítványait hozzá vezet. Pál Krisztusa Istennek öröktől való fia, a láthatatlan Istennek képmása,¹¹⁶ kiben az istenségnek egész teljessége lakozik.¹¹⁷ Mint részese az isteni természetnek, Istennel egyenlő. De isteni lényege dacára emberi testet öltött magára.¹¹⁸ A megtestesülés folytán emberhez lett hasonló,¹¹⁹ de büntelen maradt, s „a bünt nem ismerte.”¹²⁰ Földi élete után a mennyei dicsőségbe vonult be, hogy részese legyen az Atya dicsőségének, és átvegye az uralmat a világon és egyházon.¹²¹ A teremtmények hódolata és imádása illeti meg.¹²²

Akik ezt a vádat emelik, figyelmen kívül hagyják, hogy a szinoptikus evangéliumok nem akarják a keresztény hitet mindenestül feltüntetni, hanem történeti művek, melyek a Jézus életéből vett eseményekkel és galileai tanításából közölt részletekkel igazolni akarják, hogy Jézus volt a Messiás. Pál nem akart történeti művet írni, mert nem volt szemtanúja Jézus földi életének; ő tanító jellegű leveleket ír azoknak, akik a szóbeli tanításból már ismerik Jézus földi életének eseményeit. Mikor mint apostol először jött a hívekhez, élőszóval ő is „tejet adott nekik”, vagyis hirdette Jézus Krisztust, a keresztrefeszítettet.¹²³

Leveleiben már kiegészíti és mélyíti a szóval adott tanítást. Jézus földi életének ismeretét feltételezi, s fő eseményeire hivatkozik. Az ígért Messiásnak büntelen élete a földön az ő szemében épp oly nélkülözhetetlen része az üdvösség történetének, mint Krisztus élete a mennyei megdicsőülésben. Hogy a földön élő Jézusnak képe eleven volt lelkében, abból látszik, hogy róla vett vonásokkal ecseteli saját életfolyását. Átkoznak bennünket, és mi áldást mondunk, üldözést szenvedünk, és eltűrjük, szidalmaznak bennünket, és mi imádkozunk.¹²⁴

¹¹⁵ 1Kor 15,11.

¹¹⁶ 1Kor 4,4.

¹¹⁷ Kol 1,16

¹¹⁸ Róm 8,3.

¹¹⁹ Fil 2,7.

¹²⁰ 2Kor 5,21.

¹²¹ 1Kor 15,24; Róm 14,9.

¹²² Fil 2,9; 1Kor 1,2; Róm 10,12.

¹²³ 1Kor 2,2.

¹²⁴ 1Kor 4,12 összehasonlítva Mt 5,11-gyel és Lk 6,28-cal.

Jézus szelídsége és alázatossága az indító ok, amellyel hatni akar a korinthusiakra. Jézusnak mintaképét igyekszik saját életében megvalósítani¹²⁵ s azért követeli, hogy a hívek viszont az ő példáját kövessék.

A túlzó kritikusok egyrészt abban tévednek, hogy Pálnál a megdicsőült Krisztus mellett nem akarják észrevenni a földön élő Jézus emberi alakját, másrészt abban, hogy a szinoptikus evangéliumokból csak az emberi vonásokat emelik ki, s így rajzolják meg a „történelmi Jézust”. Pedig Jézus a szinoptikusok szerint is Istennek fia egyedüli és lényegi értelemben. Jézus náluk is emberek és angyalok fölé helyezi magát,¹²⁶ ő a fiú és a szőlőkertnek örököse,¹²⁷ aki hangoztatja, hogy „senki nem ismeri a Fiút, csak az Atya; sem az Atyát nem ismeri senki, csak a Fiú”. Máté, ki Jézus ezen mondását feljegyezte, hiszi, hogy Jézusnak a maga földi életét megelőző túlvilági, egyenesen isteni voltáról tudata van.¹²⁸ Lényeges-e a különbség Pál Krisztus-tanítása és az előző kereszténység hitvallása között, amely szintén ismeri Jézus szavát: minden hatalom nekem adatott mennyben és a földön?

Különbség legfőljebb a nézőpontban, tehát lényegtelen dologban van. Pál a damaszkuszi jelenés ragyogó Krisztus-képénél kezdi, s róla tekint le a földön élő Jézusra, míg az ősapostolok a földön élő Jézusról tekintenek föl a megdicsőült Krisztusra.

Pál az ember megváltásának és üdvözítésének művét Jézus személyéhez kapcsolja. De a szinoptikusoknál is kifejezésre jut a gondolat, hogy aki a messiási üdvösség részese akar lenni, annak a Messiáshoz kell csatlakoznia. Jézus ugyan galileai működésében, tehát egyelőre, a maga személyének titkát elleplezte, hogy a népben a Messiásról, mint földi királyról és politikai szabadítóról élő balga reményt ne táplálja, de a bűnbocsánat, a megigazulás és üdvösség elérését már ekkor is önszemélyéhez fűzte. Föltétlen csatlakozást, hitet és szeretetet követelt. „Aki énértem elveszti életét, megtalálja azt.”¹²⁹ Aki atyját vagy anyját jobban szereti, mint engem, nem méltó hozzám.¹³⁰ Csak aki megvall engem, fog megállani az ítélet napján.¹³¹ Jézus a szegletkő. Aki e kőre esik, összezúzódik. Hozzá kell mennie mindenkinek, aki lelke nyugalalmát keresi. Jézus maga hirdeti szenvedésének és halálának megváltó értékét. A maga előképét látja az Izaiásnál nagy szerepet vivő „Jahve szolgája”-ban, akire Isten szenvedéseket küldött, hogy általuk a bűnös nép a büntetéstől szabaduljon. Jézus nem azért jött a földre, hogy neki szolgáljanak, hanem hogy ő szolgáljon, hogy életét adja sokakért váltságul¹³² és vérért ontsa a bűnök bocsánatára.¹³³

Jézus kereszthalálának engesztelő és megváltó jellege a többi apostol ige hirdetésében is előtérbe lép. Pál evangéliumában pedig középpont a kereszt, Jézus halála. Nem akar egyébről tudni, „mint Jézusról és pedig a megfeszítetttről.” Egészen eltölti „az isteni titok”, az isteni határozat, hogy Isten Jézussal megváltja és üdvözíti a világot.¹³⁴ „Úgy tetszett Istennek, hogy Jézus által mindent megbékítsen önmagával, békességet szerezzen keresztje és vére által mindenkinek.”¹³⁵ A bűnbeesett világ váltságára Isten Jézust engesztelőnek rendelte,¹³⁶ és ő magára véve a szenvedést, váltságul adta önmagát.

¹²⁵ 1Tessz 1,6; 1Kor 11,1.

¹²⁶ Mk 13,32.

¹²⁷ Mt 21,33.

¹²⁸ Mt 11,27 vö. Lk 10,22.

¹²⁹ Mt 16,25.

¹³⁰ Mt 10,37.

¹³¹ Mt 32,33.

¹³² Mt 20,28; Mk 10,45.

¹³³ Mt 26,28; Mk 14,24; Lk 22,14.

¹³⁴ Kol 1,26; Ef 1,9; 1Kor 2,7.

¹³⁵ Kol 1,20.

¹³⁶ Róm 3,25.

Pál Jézus tanításának egyéb pontjait is átérezte és átértette, kidomborította és elmélyítette, felszínre hozván az evangélium mélyében rejlő kincseket. Kivált a törvény kötelező erejéről és a szentségekről vallott felfogásában tette ezt. Segítették ebben lelkülete, egyénisége, képességei, rabbinikus képzettsége, a felmerülő szükségletek, a gazdag kegyelmek, sőt kinyilatkoztatások. Tanítása a megdicsőült Krisztus és az egyházban tovább működő erők behatása és vezetése alatt állott.

Jézus és Pál tanításának összehasonlításánál a helyes mértéket kell alkalmazni. Pál ragyogó Krisztus-képével nem a mai naturalistáknak vérszegény Jézusát, ezt a képzelt valakit kell összehasonlítani, hanem az őskereszténységnek teljes Krisztus-képét, és akkor szemünkbe fognak tűnni a kapcsolatok, melyek Jézus és Pál evangéliumát összefűzik.

Szükségszerű fejlődés mutatkozik a hithirdetés, a világmisszió kérdésében is. Jézus jelezte az Isten országának átvitelét a zsidóktól a pogányokhoz;¹³⁷ galileai működésének vége felé a félig pogány dekapoliszban tanított; országának egyetemes jellegét érezte, mert tanította, hogy nem a származás tesz az ő testvérévé, hanem a mennyei atya akaratának teljesítése; végül tanítványainak parancsolatot adott, hogy minden nemzetnek hirdessék az evangéliumot. De ő maga evangéliumának hirdetését Palesztinára korlátozta, mert nem akarta működése minden eredményét már előzetesen meghíúsítani a zsidóknál.

A kereszténység általánosságának eszméjében Pál egyezik Krisztussal, de a gyakorlatban átlépett a korlátokon, melyeket Krisztus saját működésének szabott. Megjárta világútjait, de mindenütt és mindenben teljes függésben maradt a megdicsőült Krisztustól.

¹³⁷ Mt 8,11; 21,43.